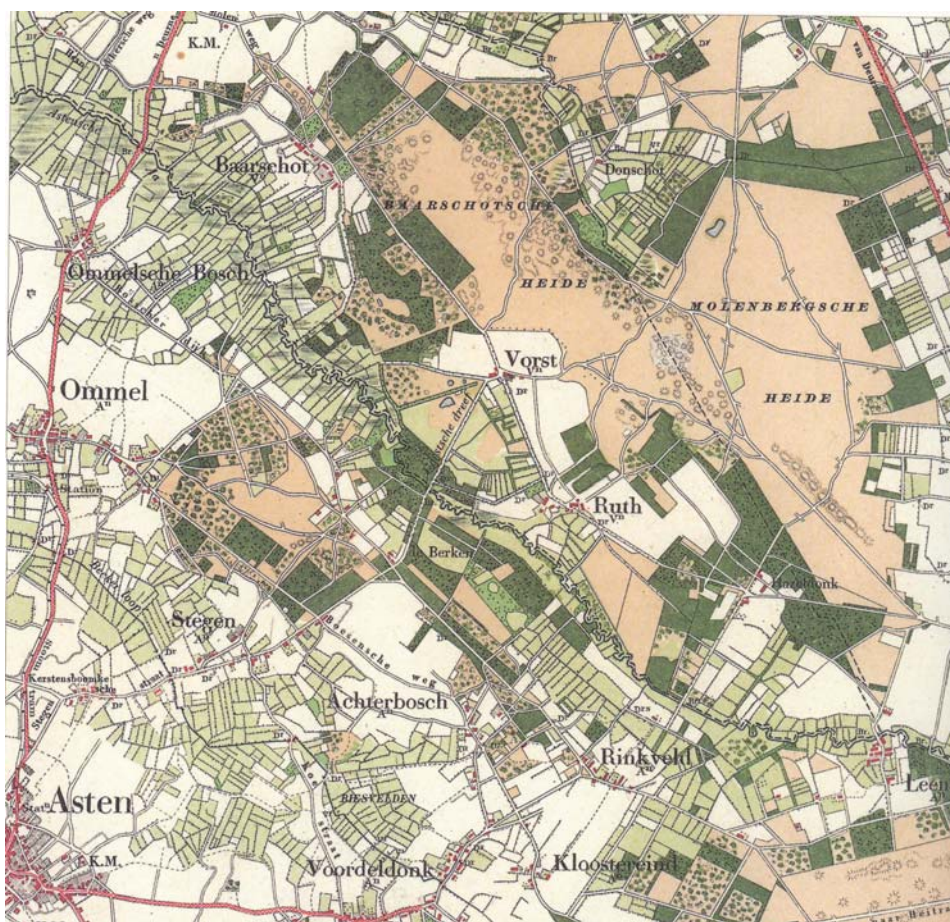

Het dal van de Astense Aa en zijn omgeving

een historisch geografische verkenning en
aanbevelingen voor cultuurhistorische opwaardering

Bouwsteen cultuurhistorie
voor het integraal gebiedsplan
Astense Aa

september 2008

Reconstructie
De Peel

Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband
Gewest Helmond en Omgeving

dienst landelijk gebied
voor ontwikkeling en beheer

Colofon

Deze notitie werd samengesteld in het kader van de planvorming voor het gebied De Astense Aa. Het plan is onderdeel van de reconstructie zandgronden in Peelland.

Samenstelling:

Jan Timmers Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband (SAS)

Met bijdragen van:

Ad Kersten heemkundekring De Vonder (Asten)

Frans Martens heemkundekring De Vonder (Asten)

Pieter Koolen heemkundekring Hendrik Ouwerling (Deurne)

Thijs Witjes Dienst Landelijk Gebied (DLG)

Veel informatie is ontleend aan *Henk Beijers & Pieter Koolen, Vliedens Verleden 1996*

Daarnaast is gebruik gemaakt van de documentatie in Docu Data Deurne, verzameld door Pieter Koolen en de gegevens verzameld in het SAS project Biografie van Peelland. Tevens is gebruik gemaakt van de Houtskoolschets Astense Aa (april 2008).

Voor het kaartmateriaal is gebruik gemaakt van de historische atlassen van Noord-Brabant van uitgeverij Nieuwland en de historische atlas van Wolters-Noordhof. Verder is kaartmateriaal ontleend aan: www.kich.nl (Kennis Infrastructuur CultuurHistorie); www.ahn.nl (Aktueel Hoogtebestand Nederland); www.nationaalarchief.nl; www.watwaswaar.nl; www.maps.google.nl; Tele Atlas 2008 (Google Earth); www.routenet.nl

De bewerking van het kaartmateriaal is verzorgd door de Dienst Landelijk Gebied.

Foto's: Jan Timmers en Ad Kersten

Tilburg / Gemert, september 2008

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Historische geografie Astense Aa	7
3	Het ontstaan van het cultuurlandschap	9
	3.1 Voorgeschiedenis	9
	3.2 Middeleeuwse ontginningen	10
	3.3 Na de Middeleeuwen	16
4	De afzonderlijke gehuchten	19
	4.1 Ruth (1326)	20
	4.2 Belgeren	21
	4.3 Baarschot	22
	4.4 Oostappen	23
	4.5 Beersdonk	23
	4.6 Leensel	23
5	Typering van het landschap	25
6	Astense Aa anno 2008	27
7	Cultuurhistorische landschapselementen	29
8	Voorstel maatregelen	31
	8.1 Herstellen van oude meanders	32
	8.2 Oude routes van wegen en paden herstellen	34
	8.3 Locaties oude watermolens markeren	38
	8.4 Heggenlandschap herstellen en versterken	39
	8.5 Akkers en akkerranden in stand houden	44
	8.6 Beleidsverandering: oude bebouwing restaureren	45
	8.7 Inheemse erfbeplanting stimuleren	46
	8.8 Verwijderen van storende elementen	46
	8.9 Informatie over cultuurhistorische elementen	47
	BIJLAGEN	49

1 Inleiding

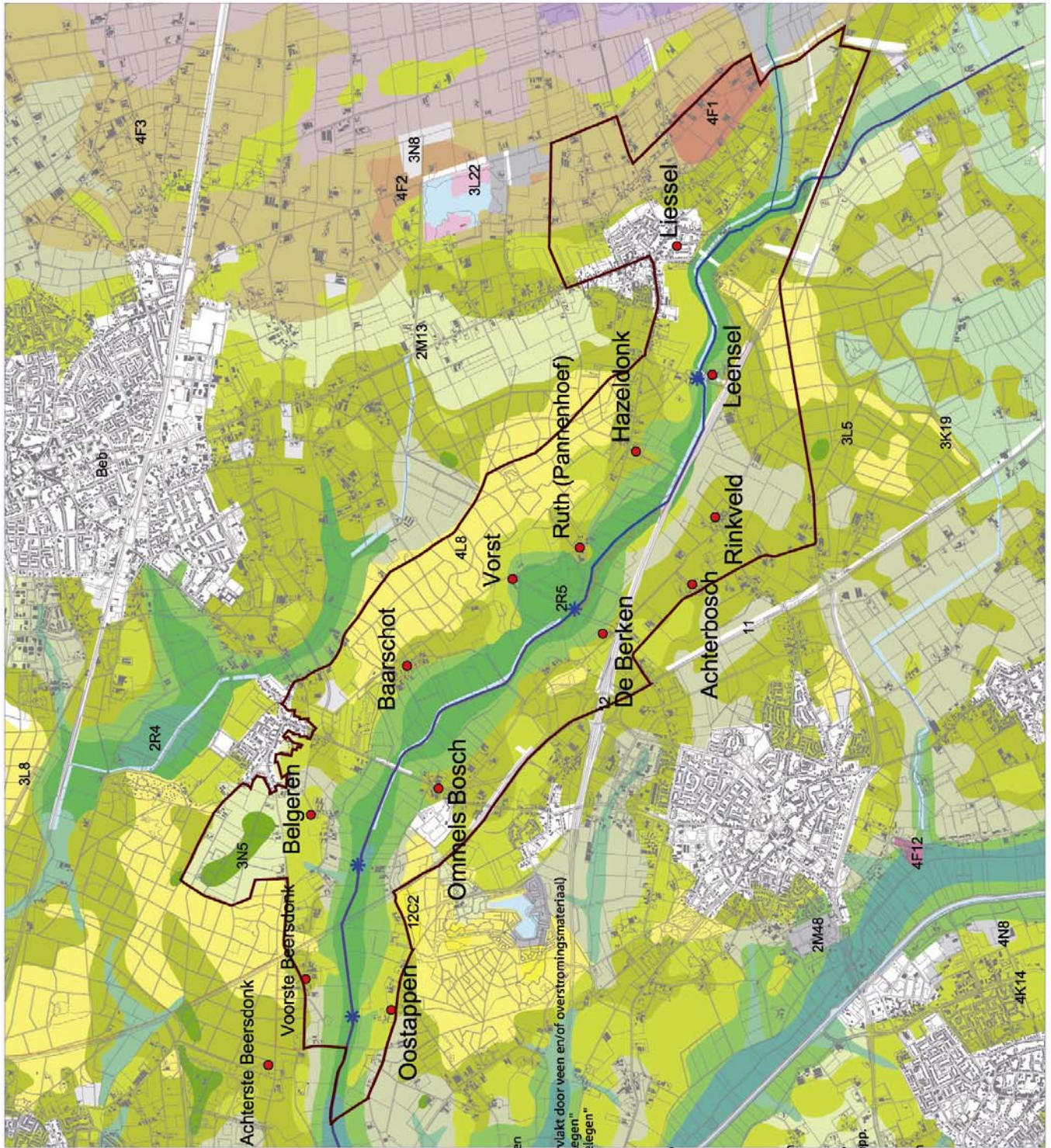
Na de integrale workshop Astense Aa van 6 december 2007 waaruit een 'Houtskoolschets' als resultaat is gekomen, kwam cultuurhistorie als belangrijk thema naar voren. Te weinig nog was hiervan bekend om aanbevelingen te kunnen doen voor cultuurhistorische opwaardering in een nog op te stellen integraal gebiedsplan. En 'bouwsteen cultuurhistorie' was nodig om dit plan te kunnen voeden.

In dit rapport wordt ingegaan op de cultuurhistorische aspecten van het dal van de Astense Aa en de aanbevelingen deze meer prominent in beeld te krijgen binnen het project Astense Aa. In de hoofdstukken 2 tot en met 7 wordt een voorstudie beschreven op basis van literatuurbronnen en gebiedsinventarisaties in het werkgebied van de Astense Aa.

Daarnaast is een workshop cultuurhistorie gehouden op 30 juni 2008. Voor deze workshop zijn verschillende cultuurhistorici, gebiedskenners en ambtenaren van gemeenten en provincie uitgenodigd gezamenlijk na te denken over de mogelijkheden voor cultuurhistorische opwaardering in het werkgebied van de Astense Aa. Aanwezig waren:

Ad Kersten	heemkundekring De Vonder (Asten)
Frans Martens	heemkundekring De Vonder (Asten)
Pieter Koolen	heemkundekring Hendrik Ouwerling (Deurne)
Jan Timmers	Stichting Archeologisch Samenwerkingsverband (SAS), gewest helmond en omgeving
Marla Ringburg	gemeente Deurne
Chris Biemans	gemeente Deurne
Tom Waals	gemeente Asten
Janne Hendrixx	provincie Noord-Brabant
Nico Ploegmakers	Dienst Landelijk Gebied
Thijs Witjes	Dienst Landelijk Gebied

In hoofdstuk 8 zijn de bevindingen van deze workshop beschreven en is een voorstel gedaan voor de maatregelen die in het kader van het project Astense Aa gedaan zouden kunnen worden.

Bovenvermelding: topografie: © auteursrechten en databank rechten: Topografische Dienst Kadaster, 2005

Astense Aa
Geomorfologie
 met Einzelhöfe en voordren
 26 November 2007
 1:35000

<ul style="list-style-type: none"> werkgrens Astense Aa gemeentegrenzen beekloop Astense Aa Beekovergang (voorde, brug) ● Einzelhöfe en gehuchten Huizen topografische belijning Geomorfologie 	<ul style="list-style-type: none"> 12C2 Hoge landduinen + bijbehorende vlakten/laagten 1R4 Beekdalbodem met veen 2M13 Dekzandvlakte 2M14 Vlakke van ten dele verspoelde dekzanden (vervlikt door veen en/of overstromingsmateriaal) 2M45 "Veenkoloniale ontginningsvlakte, rel. laaggelegen" 2M48 Vlakke ontstaan door afgraving of egalisatie 2M50 Veenrestvlakte 2M9 Vlakke van ten dele verspoelde dekzanden 2R2 "Dalvormige laagte, zonder veen" 2R4 Beekdalbodem met veen 2R5 "Beekdalbodem, zonder veen, rel. laaggelegen" 3H11 Clooiing van beekdalrijde 3K14 Dekzandrug (+/- oud bouwlanddek) 3K19 Laag landduin 3L21 Veenrest-ruggen 3L22 Lage storthopen en/of grind/zand/klei gaten 3L5 Dekzandruggen (+/- oud bouwlanddek) 3L5 Dekzandruggen (+/- oud bouwlanddek) 3L8 Lage landduinen + bijbehorende vlakten/laagten 3N5 "Laagte zonder randwal, niet moerasig" 3N8 Laagte ontstaan door afgraving 4F1 Plateau-achtige horst met riv.afz. aan opp. 4F12 "Storthoop, opehoogd of opgesloten terrein" 4F2 Plateau-achtige horst met riv. afz en dekz. aan opp. 4F3 Plateau-achtige horst met dekz. aan opp. 4H11 Beekdalvlooiing 4K14 Dekzandrug (+/- oud bouwlanddek) 4L8 Lage landduinen + bijbehorende vlakten/laagten 4N8 Laagte ontstaan door afgraving Beb Bebouwing Water Water
---	--

dienst landelijk gebied
 voor aanpak en beheer

2 Historische geografie Astense Aa

De natuurlijke ondergrond vormt de basis voor het huidige landschap van het werkgebied van de Astense Aa. De Astense Aa stroomt in een duidelijk herkenbaar beekdal met aan weerszijden een glooiend reliëf overgaand in dekzandruggen en lage landduinen. Deze natuurlijke ondergrond is in de loop der tijd door mensen gebruikt een aangepast. De oudste sporen dateren uit de middensteentijd, waarin jagers en verzamelaars het beekdal doorkruisten en tijdelijk bewoonden. De oudste routes en beekovergangen dateren uit die periode. Na de introductie van de landbouw werd het gebied steeds intensiever gebruikt.

De mens heeft zodanig ingegrepen in het landschap, dat daarvan de sporen nu nog herkenbaar aanwezig zijn in de vorm van de wegen en padenstructuur, beekovergangen, nederzettingen en gehuchten, oude akkers, gegraven waterlopen, landweren en houtwallen. Naast zichtbare en herkenbare cultuurhistorische landschapselementen heeft de mens sporen achtergelaten die in de loop van de tijd op een of andere manier niet meer zichtbaar zijn en 'verdwenen' zijn in de ondergrond.

Geomorfologische karakteristiek

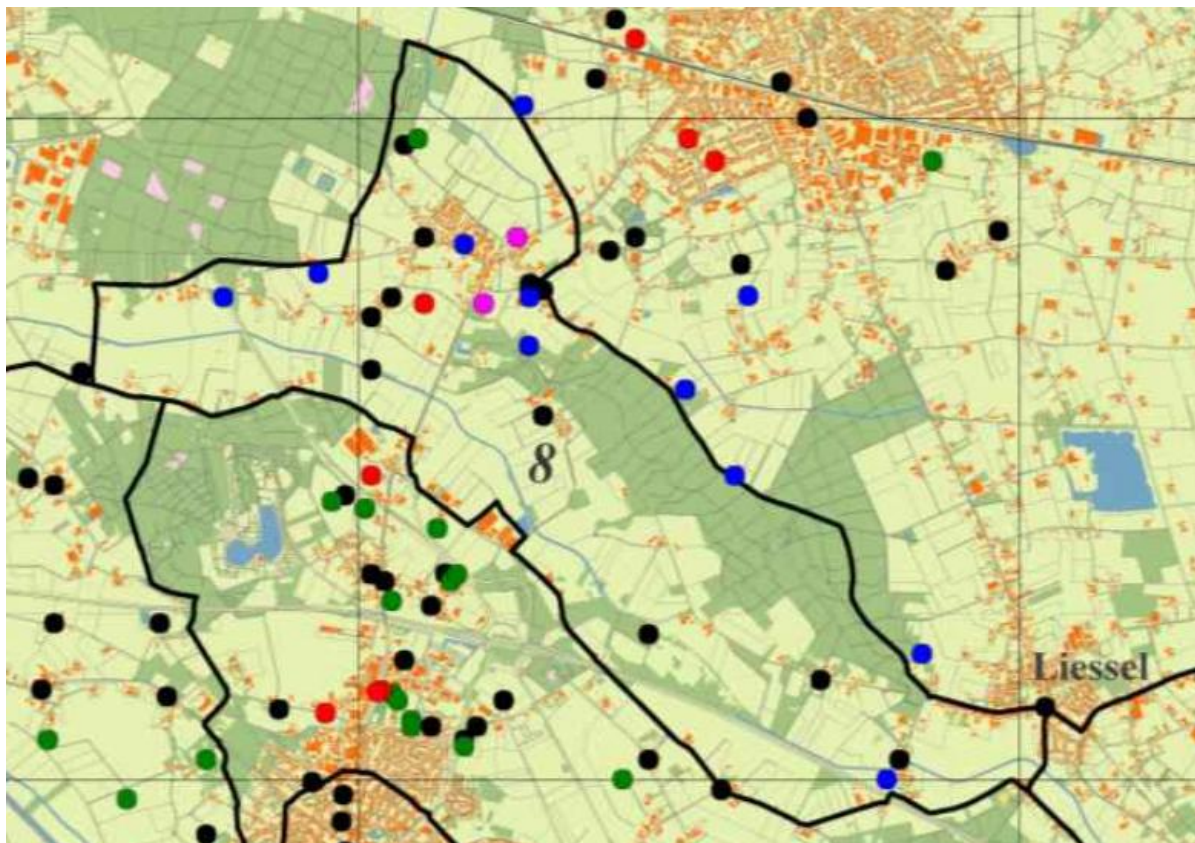
Het gebied van de Astense Aa ligt tussen De Peel en het dal van De Aa. Dit gebied wordt gekenmerkt door een glooiend reliëf en helt langzaam af in noordwestelijke richting. Het gebied wordt doorsneden door een aantal grotere en kleinere beekdalen met daartussen hoger gelegen dekzandruggen. De beken hebben door de algehele noordwestelijke hellingsrichting van het gebied eveneens een verloop van zuidoost naar noordwest. De omvang en de vorm van de dekzandruggen is wisselend met als gevolg dat de breedte van de beekdalen ook wisselend is.

Voor het beschreven gebied is de Astense Aa de belangrijkste beek. Ten noorden ervan vinden we de Oude Aa tussen Vlierden en Deurne en aan de zuidzijde het relatief kleinere beekdal van de Busselse Loop / Beekerloop tussen Ommel en Asten. Tussen deze beekdalen liggen langgerekte dekzandruggen. Aan de noordzijde globaal van Vlierden naar Liessel, aan de zuidzijde van Oostappen, via Ommel naar de Dennendijkse bossen.

Legenda

- Vroege Prehistorie
- Late Prehistorie
- Late IJzertijd en Romeinse tijd
- Vroege Middeleeuwen
- Late Middeleeuwen

Archeologische verspreidingskaart

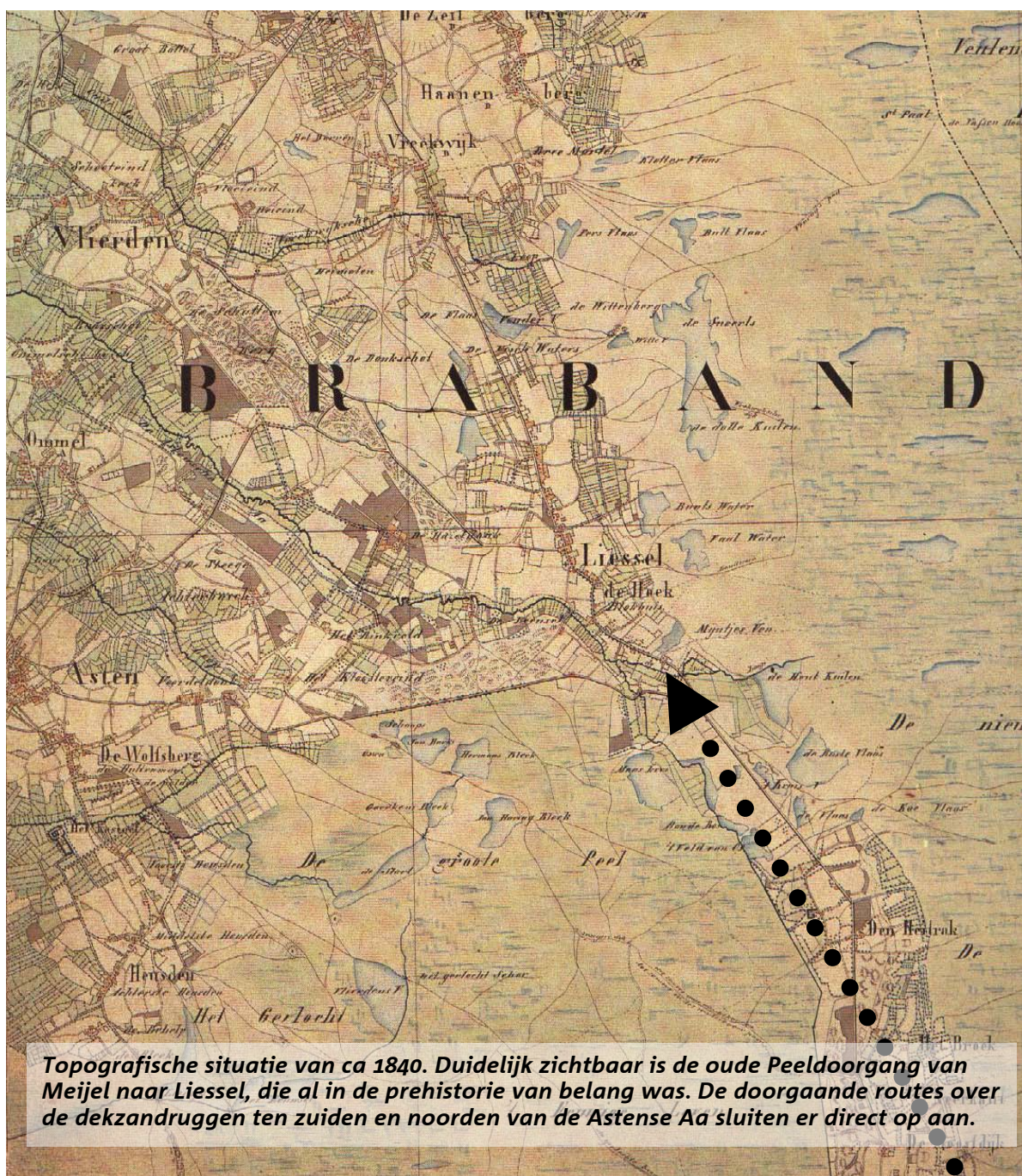
3 Het ontstaan van het cultuurlandschap

3.1 Voorgeschiedenis

Mensen hebben al in de prehistorie gebruik gemaakt van het wisselende landschap rondom de Astense Aa. De verspreidingskaart van archeologische vondsten toont aan dat de dekzandrug aan de noordkant van de Astense Aa in de vroege en late prehistorie kennelijk een aantrekkelijker vestigingsgebied was dan de dekzandrug aan de zuidzijde. In de late ijertijd en romeinse tijd geldt het omgekeerde. En in de vroege middeleeuwen en later is de noordkant weer meer in trek.

Wegen en paden

Het gebruik van het gebied en zeker de latere permanente bewoning van het gebied maken een infrastructuur van wegen en paden noodzakelijk. Doorgaande routes zullen zodanig zijn ontstaan dat ze de meeste belemmeringen uit de weg gaan. Oost-west routes zullen de hoge delen van de dekzandruggen volgen. Deze zijn in het onderhavige gebied van belang, omdat ze aansluiten bij één van de weinige mogelijkheden om de ontoegankelijke Peel te passeren, namelijk de route van Meijel, via Heitrac en Neerkant naar Liessel.

Topografische situatie van ca 1840. Duidelijk zichtbaar is de oude Peeldoorgang van Meijel naar Liessel, die al in de prehistorie van belang was. De doorgaande routes over de dekzandruggen ten zuiden en noorden van de Astense Aa sluiten er direct op aan.

Voorden

Daarnaast zijn ook noord-zuid passages van belang, die dan noodgedwongen de beekdalen moeten oversteken. Ook voor het passeren van beekdalen wordt gekozen voor de makkelijkste weg. Dat betekent dat plaatsen worden opgezocht waar het beekdal het smalst is en de beek het minst diep. Dat zijn de makkelijkst doorwaadbare plaatsen en dus de plaatsen waren de oudste voorden liggen.

3.2 Middeleeuwse ontginningen

In de vroege middeleeuwen wordt zuidoost Brabant opnieuw gekoloniseerd en blijft daarna permanent bewoond. De ontwikkelingen in de beginperiode hebben een belangrijk stempel gedrukt op de latere ruimtelijke ontwikkelingen. In de huidige ruimtelijke structuur van het gebied hebben de middeleeuwse ontwikkelingen duidelijk hun sporen achtergelaten.

Vanuit de vroege middeleeuwen kennen we het ontstaan van het dorp Vlierden. De oudste vermelding betreft het jaar 721. Herelaef, zoon van Badagar, schenkt aan de kerk van Bakel (en daarmee aan Willibrord en de abdij van Echternach) onder meer een cassatus te Vlierden. Ook op de archeologische verspreidingskaart vinden we bij Vlierden vondsten uit die periode. De ontginningen in de vroege middeleeuwen treffen we aan op de hoogste punten van de dekzandruggen veelal midden tussen de beekdalen. Dat is in Vlierden ook het geval tussen Astense Aa en Oude Aa. De dekzandrug is qua omvang voldoende voor een agrarische ontginning. Vanuit Vlierden wordt de noordelijke dekzandrug in de loop van de middeleeuwen verder ontgonnen. Vanuit Vlierden zien we ook een radiale wegenstructuur ontstaan naar de omgeving.

Van iets latere datum is de ontginning Ommel op de dekzandrug tussen Astense Aa en Busselsche Loop/Beekerloop. De omvang van de dekzandrug ter plaatse is duidelijk minder dan bij Vlierden en de nederzetting zal zich dan ook minder kunnen ontwikkelen. De vroeg middeleeuwse bewoning aan de zuidzijde van de Astense Aa moeten we verderop zoeken in de directe omgeving van Asten op een grote dekzandrug tussen Busselsche Loop en De Aa.

Bewoningsverplaatsing

In de loop van de 13de eeuw zien we belangrijke verschuivingen in het occupatiepatroon optreden in het zandgebied van Brabant. De bewoning die zich tot op dat moment bevond op de hoogste delen van de dekzandruggen verschuift naar de randen van de dekzandruggen, waar nieuwe nederzettingen ontstaan. De bewoning van het vroeg middeleeuwse Vlierden verschuift naar de plaats waar de kern van Vlierden nu nog ligt. De oude kerk met bijbehorend kerkhof bleef op de oorspronkelijke plaats eenzaam in de akkers achter.

In diezelfde periode van agrarische expansie ontstaan op de flanken van de dekzandruggen naast Ommel nieuwe nederzettingen zoals Liessel, Leensel, Ommels Bosch en Baarschot. Op de hoge delen van het landschap, waar voorheen de bewoning aanwezig was, ontstaan de oude, relatief grote akkercomplexen. Het geheel van nederzettingen en akkers staan bekend onder de term akkerdorpenlandschap.

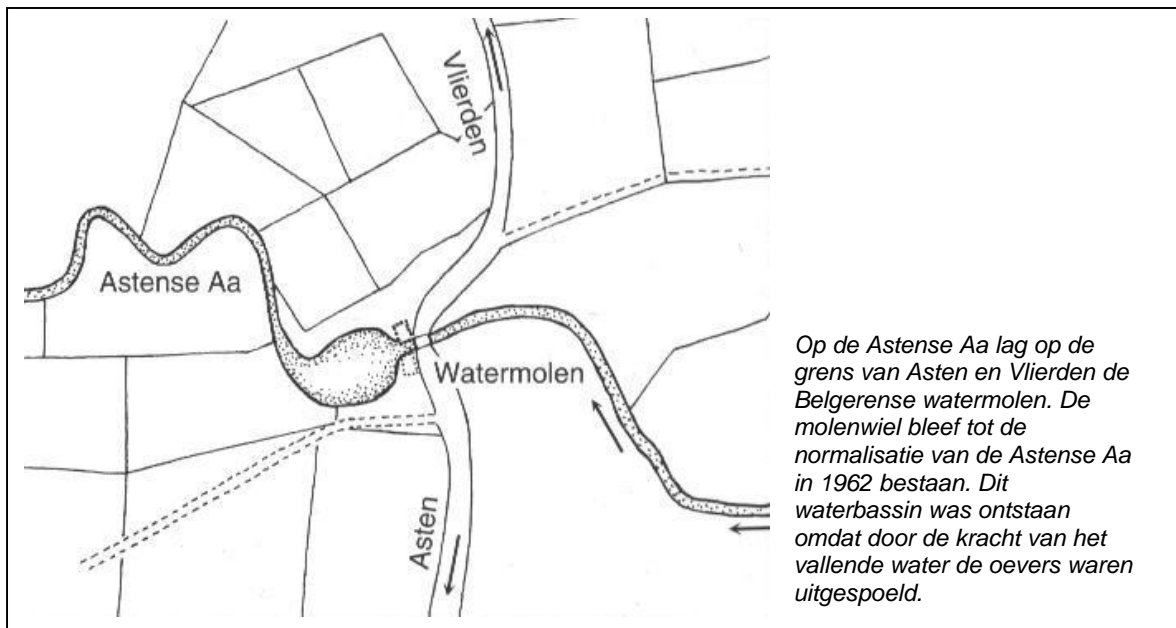
Vooraf op de noordelijke flanken van het beekdal van de Astense Aa worden alleenstaande hoeven gesticht (waarvoor soms de Duitse vakterm Einzelhof wordt gebruikt). Het type landschap dat daardoor ontstaat wordt aangeduid met de term kampenontginning of kampenlandschap. Een kamp is het geheel van huis, hof en bijbehorende akker, temidden van woeste gronden.

De toren van de middeleeuwse Vlierdense kapel bleef na de bewoningsverplaatsing van de 13de eeuw eenzaam op de akkers achter.

Watermolens

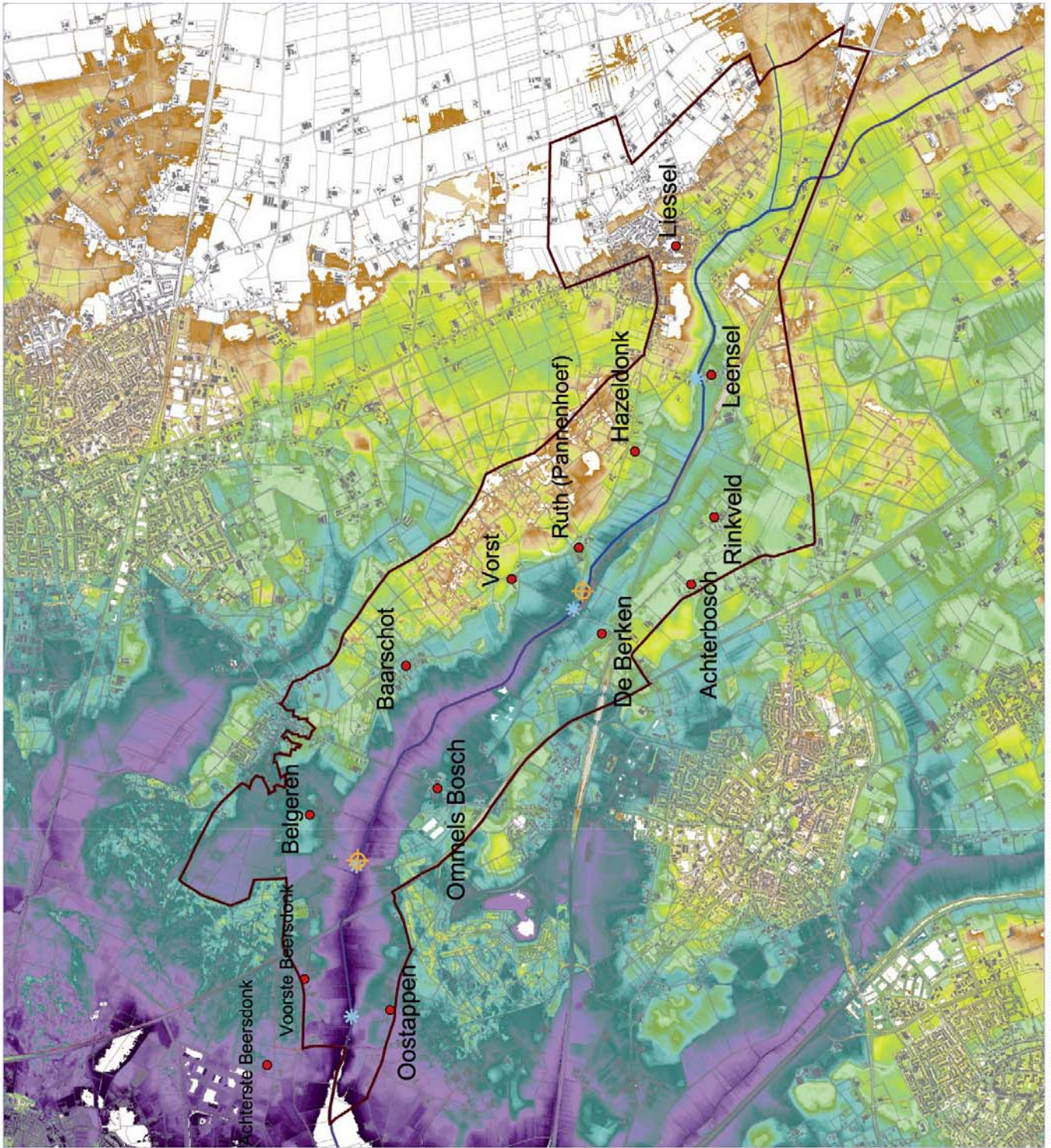
Ook zien we vanaf ca. 1200 de watermolens die vaak door grootgrondbezitters (waaronder kloosters en abdijen) of landsheren werden gebouwd en geëxploiteerd. In de Astense Aa kennen we de watermolens van Ruth en van Belgeren. De watermolens werden op geschikte plaatsen gebouwd. Op plaatsen waar water opgestuwd en verzameld kon worden. Deze plaatsen komen overeen met de oude oversteekplaatsen van de beken. De watermolens liggen dan ook in de nabijheid van oude oversteekplaatsen, waarmee tegelijkertijd de bereikbaarheid geregeld is. Bij watermolens treffen we de nodige waterwerken aan om de molens van voldoende water te voorzien. De oudste molens kennen het principe van de spaarbekens, vaak aangeduid met de term "vloed". Opmerkelijk is dat de Oostappensedijk ten noorden van Ommelsbosch voorheen ook werd aangeduid met de naam Vloedweg. Wellicht is de naam ontleend aan het gegeven dat de weg naar de (molen)vloed leidde of de rand vormde van het voormalige vloedgebied.

Infrastructuur

Met het ontstaan van nieuwe nederzettingen en de stichting van de losstaande hoeven wordt tegelijkertijd ook de infrastructuur verder ontwikkeld. Naast de oude doorgaande routes over de dekzandruggen worden op de flank van de beekdalen, parallel aan de beek zelf zogenaamde beekbegeleidende wegen aangelegd, die de nederzettingen en Einzelhöfe met elkaar verbinden. De oude beekovergangen blijven nog lang als voorde aanwezig, hoewel op sommige plaatsen al bruggen worden aangelegd, naast vonders voor de voetgangers.

De beekdalen en andere relatief vochtige delen van het landschap werden waar nodig verder ontwaterd middels afwateringsloten, zodat die gebieden zelf gebruikt konden worden voor hooilanden (beemden) of voor beweiden door het vee (euwsels).

Astense Aa
 Actuele Hoogtekaart Nederland (AHN)
 met Einzelhöfe, gehuchten en voordien
 22 November 2007
 1:35000

werkgrens Astense Aa
 gemeentegrenzen
 Einzelhöfe en gehuchten
 oude watermolens
 Beekovergang (voorde, brug)
 beekloop Astense Aa
 Huizen
 topografische belijning

dienst landelijk gebied
 voor ontwikkeling en beheer
 Bron: Jan Timmers

DLG realiseert groene plannen voor 16 miljoen Nederlanders

De oude beekovergangen

Het aantal plaatsen waar een weg dwars door het dal van de Astense Aa liep was beperkt. De route van Ommel via Ommels Bosch naar Vlierden is nog niet zo oud. Aanvankelijk liep de doorgaande weg van Asten en Ommel naar Vlierden via Belgeren. Op de kaart van Verhees van 1794 staat de doorgaande weg zo afgebeeld. In 1840 ontstonden de plannen voor een beekovergang binnendoor tussen Belgeren en Baarschot. Uit de beschrijving die hieronder is opgenomen blijkt ook dat de beekovergang tussen Vorst en De Berken weliswaar bestond, maar privé eigendom was en dat de weg en de brug pas onlangs waren aangelegd. Kennelijk was met de watermolen van Ruth ook de oude beekovergang bij die watermolen verdwenen. De nieuwe weg van Ommel naar Vlierden werd in 1881 aangelegd. Men noemde de oude verbindingsweg in de volksmond de Astense voetpad omdat het een van de verbindingswegen was tussen Asten en Vlierden. Na de aanleg van de 'grintweg' uit 1881 zal hij een deel van zijn functie verloren hebben.

Uit het archief van het Provinciaal Bestuur dd 20-5-1840

Weg van Asten naar Deurne.

De tegenswoordige weg loop van Asten op Ommelen, verder over Belgeren door Vlierden naar Deurne en zal zeven kwartier of twee kleine uurtjes lang zijn. Voor zoo ver hij op het Astens territoir loopt van de kom van het dorp tot aan de vormalige Belgerschen watermolen is het zeker de zandigste weg in Noord-Brabant, zoo dat hij met geene eenigzins zware vragt bereden kan worden. Het gemeentebestuur van Asten heeft mij meermalen gesproken dat er voeglijk eenen veel beteren weg kan aangelegd worden, die daar en boven een half uur korter zoude zijn, hetgeen ook het gevoelen van den burgemeester van Deurne Liessel is, met wien ik er over sprak. Op den 16den dezer, bij gelegenheid mijner rondreize te Asten zijnde, wenschte ik het gevoelen van den raad hierover te vernemen. Alle leden van den raad waren eenparig van gevoelen dat het voor beide gemeentens eene zeer wenschelijke zaak zoude zijn om eene half uur naderen en daarenboven harderen weg te hebben. Van Asten af zoude deze baan loopen door de buurtschap Stegen, deze weg bestaat reeds en is wegens de lagere ligging dezer buurtschap altoos in vrij goeden [staat]. Van hier zoude men twee rigtingen kunnen volgen. De eerste over de hoeven Vorst onder Vlierden, behoorende aan de douarière Heister te Dusseldorf. De vorige eigenaar dezer hoeven, om eenen naderen weg naar Asten te hebben, heeft voor eenige jaren eenen weg of zoogenaamd dijk door zijn weideland gemaakt tot aan de kleine Aa, waarover hij eene brug heeft doen leggen. Doch om er geene algemeene passage te hebben heeft hij den weg door eenen draayboom afgesloten en de pachter heft er eene passagegeld van 2½ ct. per kar, doch weigert ook wel eens den draayboom te openen, zoo dat, om zich hieraan niet bloot te stellen, er minder gebruik van dien weg gemaakt wordt dan anderszins het geval zoude zijn. Van de hoeven Vorst komt men door onder Vlierden verkochte nieuwe erven, alwaar een weg gelaten is, in de heide van Deurne waardoor harde heispooren loopen, doch waardoor men zeer voeglijk en zonder veel kosten eenen dijk in eene rechte rigting naar het dorp zoude kunnen maken.

De andere rigting die men aan den nieuwen weg zoude kunnen geven, loopt, van de Stegen af gerekend, meerder links of noordwaarts door eenen smallen weg die verbreed kan worden, tot in de nabijheid der Kleine Aa. Aan weerszijde van dit riviertje zoude men het terrein of strook voor eenen nieuwen weg moeten aankopen en eene brug over de Kleine Aa leggen; aan het einde van dit weideland komt men aan de heide van Vlierden op de hoogte van het gehucht de Baarschot en zoo vervolgens in de heide van Deurne ter plaatse alwaar voor eenigen tijd de lijkurnen gevonden zijn, en dan valdt men op eenigen afstand in den grooten weg naar Deurne.

De naam Oostappen is ontstaan uit Aa-stappen, een oversteekplaats (stap) waar de (Astense) Aa kon worden overgestoken. De oude oversteekplaats lag iets ten oosten van de plaats waar de huidige weg de Astense Aa oversteekt. De oude verbindingsweg (de Keizersdijk) is inmiddels verdwenen en leidde van Oostappen naar de Voorste Beersdonk. De huidige overgang is ontstaan door de aanleg van de tramweg van Helmond naar Asten in 1906. Na opheffing van de trambaan

werd een deel van het tracé gebruikt als nieuwe weg, waarna de oude oversteekplaats zijn functie verloor.

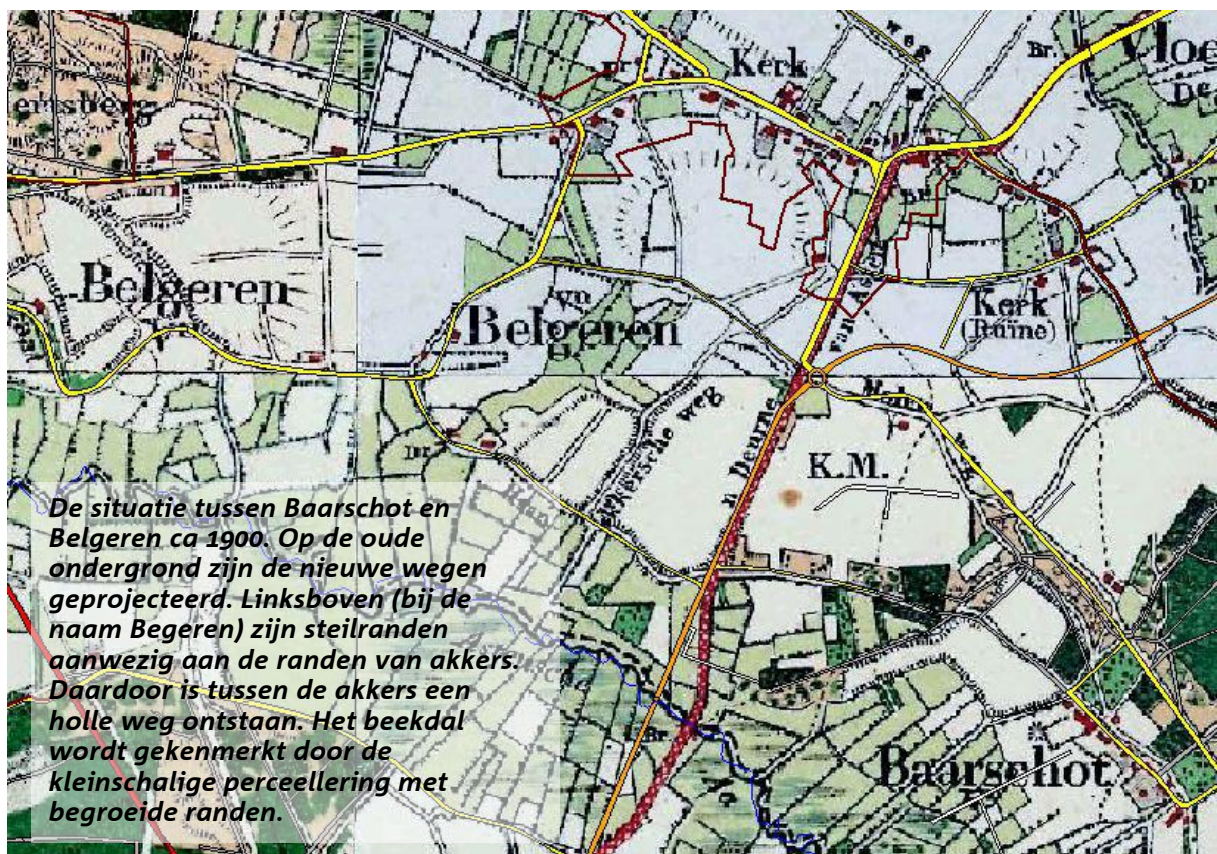
Tussen Rinkveld en Hazeldonk was aanvankelijk ook een beekovergang aanwezig, die met de aanleg van de autoweg verdween. De beekovergang bij Leensel is nog aanwezig. De doorgaande weg verliep aanvankelijk door het gehucht Leensel. Deze weg is nog wel aanwezig, maar de doorgaande weg is rechtgetrokken.

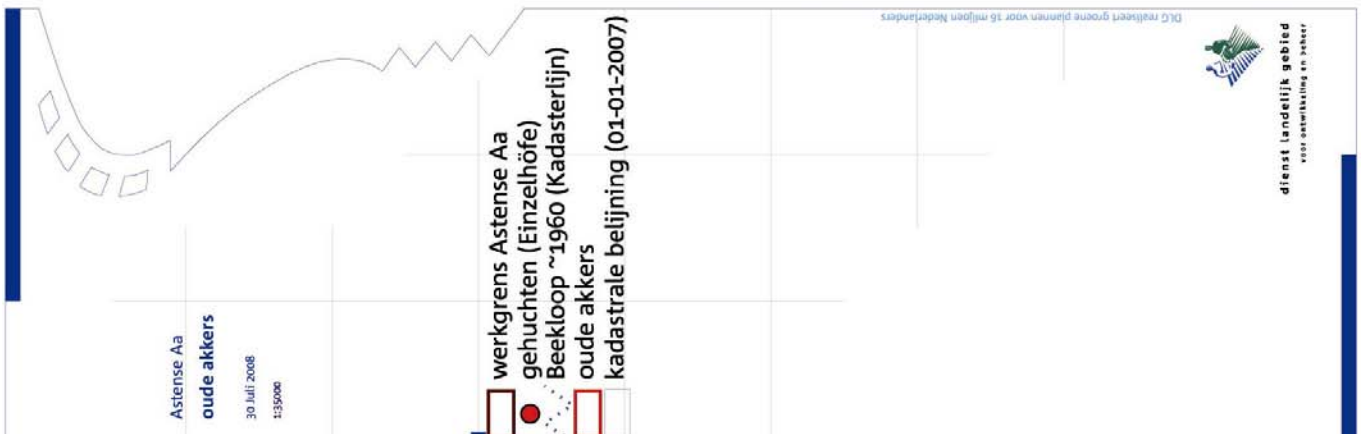
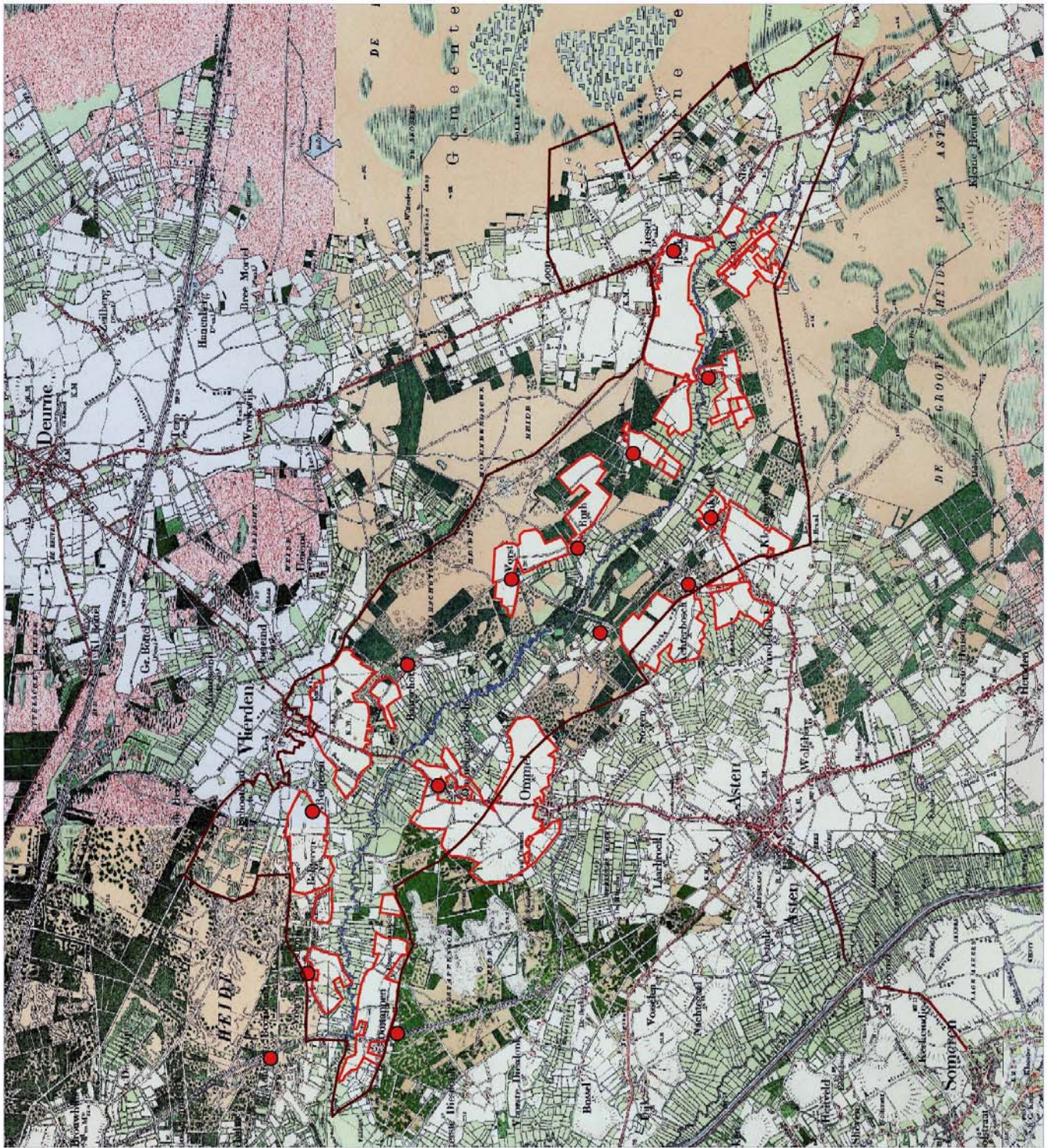
De oude akkers

Aan de noordkant treffen we de oude akkers aan behorend bij de middeleeuwse ontginningen, van west naar oost: Achterste Beersdonk, Voorste Beersdonk, Belgeren, de akker van Vlierden, Vorst, Ruth, Hazeldonk. Voor het merendeel zijn het oude huisakkers (kampongtingingen) met uitzondering van de Vlierdense akker.

Aan de zuidkant vinden we de Raayakkers, de akker van Ommel en de akkers behorend bij Achterbosch, Voordeldonk en Rinkveld. Het zijn in tegenstelling tot de noordkant voornamelijk open akkercomplexen. De Raayakkers is een open akkercomplex met op de randen ervan de bewoning van het gehucht Oostappen. De akkers behorend bij Ommelsch Bos vormen een uitloper van het grote akkercomplex van Ommel.

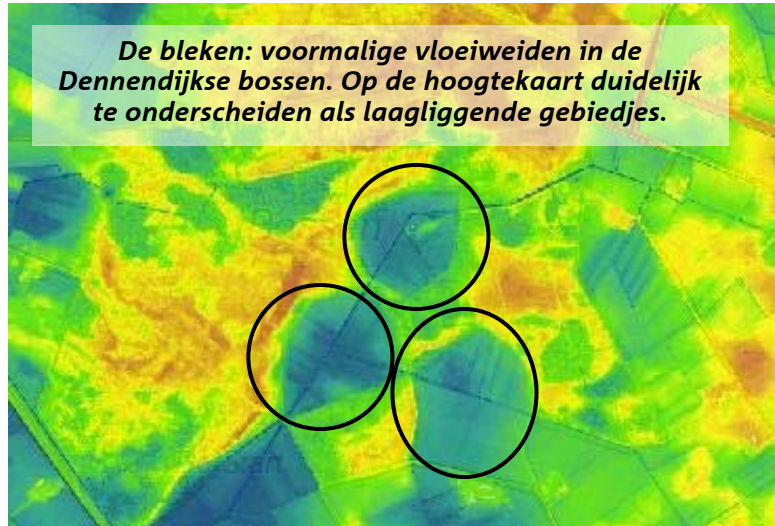
Door de manier van bewerken, maar vooral door de eeuwenlange ophoging kenmerken de oude akkers zich niet alleen door hun bolle vorm, maar tevens door de steilranden als begrenzing van de akkers. In sommige gevallen treffen we ook steilranden binnen de akkercomplexen aan op plaatsen waren oude wegen het akkercomplex passeren. Dat is bijvoorbeeld het geval bij de akkers op Belgeren. Op de topografische situatie van ca. 1900 is dat herkenbaar aanwezig. Op sommige plaatsen zijn de steilranden nog steeds aanwezig.

Middeleeuwse vloeiveiden in de Dennendijkse Bossen

Het principe van de vloeiveiden werd al in de middeleeuwen toegepast. In de winter en het voorjaar werden graslanden bevoeid met water, waardoor het gras eerder en beter groeide. Vloeiveiden werden in de middeleeuwen vaak aangeduid met de term "bleek". Aan de rand van de Peel in Asten ten zuiden van Leensel, nu Dennendijkse bossen, lagen een aantal bleken: Schaapsbleek, Ossenbleek, Hermansbleek, Jan Haringbleek en Goorkensbleek. De laatste drie zijn nu graslanden in en aan de rand van de Dennendijkse bossen.

3.3 Na de middeleeuwen

Ten behoeve van de akkerbouw was mestproductie in het zogenaamde potstalsysteem van groot belang. In dit landbouwkundige systeem stond het vee het grootste deel van het jaar op stal, waarbij heideplaggen (woeste grond) en soms graszoden als strooisel werden gebruikt. De mest van het vee die in de stal terecht kwam werd hiermee en met allerlei ander organisch materiaal vermengd, waarna de akkers ermee bemest werden.

Door dit systeem wordt het maaiveld van de oude akkers langzaam opgehoogd zodat op sommige plaatsen de zwarte eerdlaag (esdek) tot meer dan één meter dik wordt. De potstal doet al in de late middeleeuwen zijn intrede, maar het ontstaan van het esdek is grotendeels pas na de

middeleeuwen tot stand gebracht. In dit potstalsysteem spelen de woeste gronden in de vorm van heide of moeras een belangrijke rol als "bron" voor de mestproductie. Bebossing van de heide komt pas in beeld als er vervangende vormen van bemesting (kunstmest) worden geïntroduceerd.

Steilranden

Het ophogen van de oude akkers heeft als gevolg dat ze vaak een bolle vorm

krijgen. Veelal werden akkers, zeker in de kampenontginningen, omzoomd door houtwallen. In die gevallen kon aan de rand van de akker een steilrand ontstaan, die door de aanwezige houtbeplanting in stand werd gehouden.

Beemden en eeuwsels

Het beekdal werd gebruikt als grasland voor de beweiding door vee en als hooiland. Voor een efficiënt gebruik is ontwatering nodig, wat gebeurde door op perceelsgrenzen slootjes te graven. De percelen werden door aanplant in de vorm van heggen omheind. De heggen werden regelmatig gekapt voor ook ten behoeve van de houtwinning. De dichtheid van de perceelsrandbegroeiing wisselde naar gelang de behoefte aan hout groter was.

Aan het eind van de 19de eeuw is het beekdallandschap het meest intensief begroeid met heggen op perceelsranden. In de loop van de twintigste eeuw neemt de houtbehoefte af en worden de heggen niet langer gekapt en onderhouden, waardoor op die plaatsen opgaand geboomte zich ontwikkeld.

Veel heggen zijn verdwenen, maar in het dal van de Astense Aa is nog op veel plaatsen de voormalige perceelsrandbegroeiing herkenbaar aan de opgaande bomenrijen dwars op de richting van de beek. Soms zijn de bomenrijen deels verdwenen, soms is een enkele boom gehandhaafd. Met name in het gebied dat op de cultuurhistorische waardenkaart van de provincie is aangeduid als een waardevol vlak (tussen Baarschot en Leensel) is dit het geval. Op deze kaart is overigens niet al het historisch waardevol groen aangegeven. Het verdient aanbeveling om met name in dit gebied de historische perceelsrandbegroeiing te herstellen en aan te vullen.

Opgaande bomen als restanten van de voormalige perceelsrandbegroeiing

Bosontginning

Het beekdal van de Astense Aa is grofweg omgeven door enkele oude heidegebieden gelegen op dekzandruggen en lage landduinen: de Brouwhuissche heide, de Oostappense heide, de Baarschotse heide, Molenbergse Heide en de Grote Heide van Asten (nu Dennendijkse bossen). Zoals uit deze laatste naam al valt op te maken, heeft bos in deze gebieden voornamelijk de overhand gekregen. In de 19de eeuw is slechts weinig gebied bebost. Met name in het begin van de 20e eeuw zijn er op grote schaal 'woeste gronden' bebost. In dezelfde tijd werden andere 'woeste gronden' ontgonnen ten bate van de landbouw, vooral in het oostelijk gedeelte (het Peelgebied). De inrichting van deze gebieden wordt gekenmerkt door het rationele en grootschalige karakter.

Verdediging en oorlog

Tussen Meyel en Liessel loopt een belangrijke doorgang door de Peel. Al in de prehistorie werd deze route gebruikt en later was het een onderdeel van de weg van Den Bosch naar Keulen. Omdat de doorgang smal was is het tegelijkertijd een strategische plaats. Ter verdediging van de doorgang werden er al vroeg zogenaamde blokhuizen gebouwd in Liessel en Leensel. In 1516 besloot de toenmalige hoogschout van Stad en Meierij, de bekende Everard van Doerne, met de herbouw van het oude Liesselse blokhuis te beginnen als bolwerk tegen de invallen van de Gelderse troepen. Hendrik Ouwerling schrijft: "Het Blokhuys is sinds lang verdwenen. Als ik mij niet vergis, dan moet de storm van 9 November 1800 de laatste muurbrokken omver geworpen hebben."

Den 19den December 1649, 'savonds omstreeks 9 uren zijn zekere Lotharingsche troepen soo te voet als te peerde getrokken van het graafschap Horne door het dorp Meyel. Deze benden hebben op den Moosdijk verschrikkelijk huisgehouden. De schuren hebben zij met geweld open gebroken en leeggeplunderd, de deuren der woningen ingelooopen, de huislieden, die meest allen in kamers en kelders gevluht waren, daarin opgesloten en hen beroofd van al hunne meubelen, huisraad, kleederen en geld, terwijl zij nog 8 paarden, 38 hoornbeesten en 48 schapen den armen boeren ontweldigden. Een jaar ruim later (den 29sten April 1651) zijn diezelfde zwerfbenden, komende toen uit het land van Ravestein, weder langs den Moosdijk getrokken en alsdan syn de luyden weder getormenteert door afpersing van gelt ende lasten, dat sij qualych levens-middelen overhielden en totaal geruineert sijn. Nog eenmaal, sedert dien tijd, hebben de Lotharingsche troepen zich in deze streken vertoond, maar 't is er hun minder goed bekomen dan de vorige malen. In het begin van 1653 had de kolonel Klaauw zich met een aanzienlijke bende te Liessel gelegerd. Hier viel de veldmaarschalk van Brederode met een gedeelte der bezetting van 's-Hertogenbosch, Heusden, Grave en Ravestein hem op het lijf. Vele Lotharingsers bleven op het slagveld en Klaauw werd op zijn eigen wagen gevankelijk naar 's-Hertogenbosch gevoerd. De onzen maakten het zilveren servies des kolonels, benevens diens koets en tachtig paarden buit.

Behalve de blokhuisen werd als verdediging van de Peeldoorgang ook een of meerdere landweren aangelegd. In de beschrijving van de landweren bij Booldersdijk kwam een document naar voren dat waarschijnlijk van rond het midden van de zeventiende eeuw stamt en waarin de nieuwe machthebbers, de Staten Generaal, de *stercke huysen* in de Meijerei van s’Hertogenbosch opsommen en kijken welke er versterkt moeten worden. Zo komt ook het volgende aan bod:

“ten vierden het blockhuys tot Liesel tot bescharminge van die aenkomste aldaer te beleggen met een aensienlycke wacht; ten vijfden den officieren van Peelant ende het dorp Doerne te gelasten tot het opgraeven van de lantweeren aldaer tussen den Heytraick ende het voors. blockhuys te weten Doerne. Vlierden. Asten. Baeckel ende Lierop”

Zo weten we dat er tussen de verdwenen versterking Blokhuis, net ten zuiden van Liessel, en Heitrac een of meerdere landweren gelegen hebben en dat deze waarschijnlijk versterkt zijn in het midden van de zeventiende eeuw door de dorpelingen van Deurne, Vlierden, Asten, Bakel en Lierop. Op de Tranchot kaart uit 1803-1820 staat ten noorden van Heitrac een wallichaam aangegeven, haaks op de hoofdweg en gelegen onder of langs een deel van de tegenwoordige Rechte Heitracsdijk. Dat dit een restant is van een landweer blijkt uit een kaartje uit de tweede helft van de achttiende eeuw, waarschijnlijk een kaart van Verhees uit 1794, waarop de landweer staat aangegeven met het toponiem *Land weer* er ook naast. (Uit: Brokamp, Landweren in Nederland deel II, inventarisatie, 2007))

De dijk van de trambaan op de hoogtekart (onder) en de Oostappense dijk (boven).

Andere elementen die betrekking hebben op oorlogsvoering betreffen zaken in verband met de tweede wereldoorlog. In de Berken is een vliegtuig neergestort en op die plaats is inmiddels een monument opgericht ter nagedachtenis daarvan. In de nabijheid van Ruth is een kruis opgericht ter nagedachtenis aan gesneuvelde personen. Ten slotte is er boven op de oude akker van Leensel door de Wehrmacht een gebouwtje neergezet in verband met de luchtafweer. Het gebouwtje is nu nog aanwezig en wordt als woning gebruikt.

De trambaan van Helmond naar Asten

Van de vele ontwikkelingen in het gebied in de moderne tijd is de aanleg van de trambaan van Helmond naar Asten in 1906 van belang, omdat er de nodige sporen van zijn overgebleven. We hebben al eerder genoemd de nieuwe beekovergang tussen Oostappen en Beersdonk, die juist voor deze trambaan is aangelegd. Na het opheffen van de trambaan werden delen van het tracé gebruikt als weg, andere delen niet. Wel is over nagenoeg het gehele tracé nog duidelijk de verhoogde dijk aanwezig waarover de trambaan liep.

4 De afzonderlijke gehuchten

Hoeven (1832)

De benaming "de Hoeven" is een in de volksmond ontstane jonge verzamelnaam voor het gebied waarin Hazeldonk, Ruth, Pannenhoef en Vorst liggen. Ruth, Vorst en Hazeldonk waren lange tijd eigendom van het klooster Binderen. Ze werden na de vrede van Munster in 1648 zoals alle geestelijke goederen geconfisqueerd. De hoeven Ruth en Vorst werden in 1664 door de Staten Generaal verkocht. In 1847 werden beide hoeven eigendom van de fundatie van de Helmondse dokter Nicolaas Beels, in de volksmond verkort tot Beelsfundatie. De Pannenhoef is later ontstaan en dateert uit 1767.

4.1 Ruth (1326)

De historie van de Ruthse hoeve gaat heel ver terug. In 1325 [1326] worden door de hertog van Brabant de definitieve grenzen vastgesteld van de gemeente Vlierden waarbij een van de grenspunten "de moelen geheyten Rieth" (= Ruth) is, die deel uitmaakt van een toen al bestaande hoeve Ruth. De molen heeft gelegen op de Astense Aa, vermoedelijk op de grens van Ruth en Vorst nabij het bruggetje dat nu vanuit de Vorstsedreef leidt naar de Berken.

Het is een watermolen die al vroeg in de 17de eeuw als vervallen wordt opgegeven. Historisch bijzonder interessant is dat de tienden van Ruth in de laat-middeleeuwse bronnen bestempeld worden als een "Echternachs leengoed", hetgeen wil zeggen dat de prelaat van Echternach deze tienden in leen uitgaf aan zijn domeinbeambten, die waarschijnlijk tot de familie van de van Vlierdens behoord hebben. Zij waren immers leenmannen van de abdij en beheerden namens de abt deze veraf gelegen abdijsgoederen. Ruth mag daarom misschien wel gezien worden als een latere exploitatiehoeve van Echternach die het centrum vormde van een veel groter ontginningsgebied.

Het is niet uitgesloten dat vanuit Ruth uiteindelijk Vorst en mogelijk ook Hazeldonk ontgonnen zijn. Er is echter nog iets dat de geschiedenis van Ruth zo boeiend maakt nl. de naam zelf. Ruth is een benaming die naamkundig thuishoort bij de zgn. "rode"-namen, een verzamelnaam voor de bosontginningen uit de volle Middeleeuwen rond de 10de en 11de eeuw.

4.2 Belgeren

De gehuchtnaam Belgeren is eigenlijk een via de volksmond verbasterde naam. De middeleeuwse vermeldingen 'ten beirgelen, ten beirgulen en ten Belgeren' staan het dichtst bij het natuurlijke landschap zoals dat door de eerste ontginners ter plaatse werd aangetroffen en gaat terug op twee basiselementen nl. berg + lo. Aan dit gehucht ligt een bosontginning ten grondslag op hogere grond. Naamkundig behoort Belgeren tot de lo - namen - formatie, waarbij de uitgang ' - elen' te beschouwen is als een diminutiefvorm van 'lo'. Het element 'berg' is nog herkenbaar aan de Bergakker die een zeer groot deel van het gehucht omvat en eigenlijk gezien moet worden als de oude gehuchtakker. Tussen Belgeren en Hertsberg lag een gebied wat in de volksmond bekend stond als het Loo.

Belgeren is qua bebouwingswijze een typische straatnederzetting met links en rechts van de straat, de Belgerenseweg, de bebouwde eigendommen. Via archeologische veldverkenningen is vast komen staan dat er een rijk bodemarchief te verwachten valt onder de bolvormige Bergakker. Het is in het verleden een belangrijk gehucht geweest ontstaan vanuit de centrale hoeve 'tgoet ten beirghelen'.

Deze hoeve is verbonden met de Belgerense watermolen die in 1372 in de schriftelijke documentatie opduikt. Hij lag in de Astense Aa en zowel aan de Astense als aan de Vlierdense kant stond een korenwatermolen, die voor diverse doeleinden werd gebruikt.

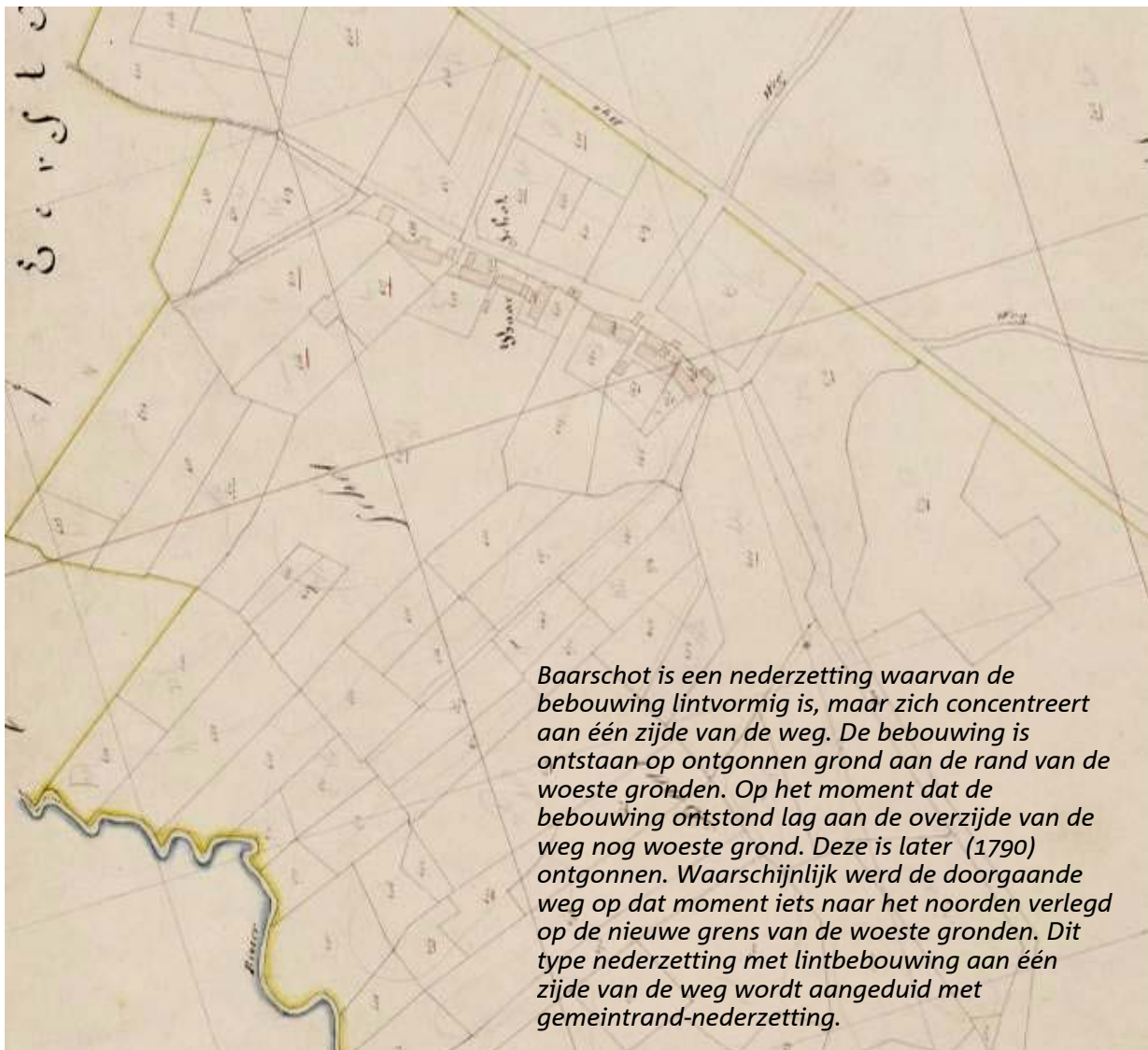
De historie van de Belgerense watermolen, de opeenvolgende molenaars, de rechten van de molenbezitters en allerhande reparaties aan de Belgerense korenwatermolen zijn uitvoerig beschreven in Vlierdens Verleden. Op de kadasterkaart van 1832 wordt hij als 'vervallen' opgegeven en is later uit het landschap verdwenen. De destijds nog meanderende Astense Aa is in de jaren '50 gekanaliseerd.

4.3 Baarschot

Landschappelijk valt de Baarschot in twee gebieden uiteen: het hogere gedeelte waar de eigenlijke nederzetting gevestigd is in een typische lintbebouwing aan slechts een zijde van de weg. Vanuit deze hoger gelegen straatnederzetting, met enkele akkerpercelen pal achter de boerderijen, wandelt men in de richting van het beekdal Astense Aa waar het lagere deel van het gehucht gelegen is. Daar vindt men de wei- en hooilanden gegroepeerd liggen. Op de kadasterkaart vallen veel van die landerijen in dit beekdalgebied onder kwaliteitsklasse 4 en 5. Ze stonden in de wintermaanden regelmatig onder water.

Tussen de boerenwoningen bevond zich vanaf eind 18de eeuw een kasteeltje of fraai buitenhuis toebehorend aan de adellijke familie de Maurissens bekend onder de naam "het kasteeltje van de Baarschot". Het werd in 1965 gesloopt. Veel bewoners van de Baarschot hadden akkerpercelen liggen op de Espen, in de Singel en in de Weegt. Tegenover de bebouwing werden rond 1790 enkele 'nieuwe erven' verkocht in de vorm van vierkante blokpercelen. In de volksmond spreekt men van 'Barsent', een dialectische vorm.

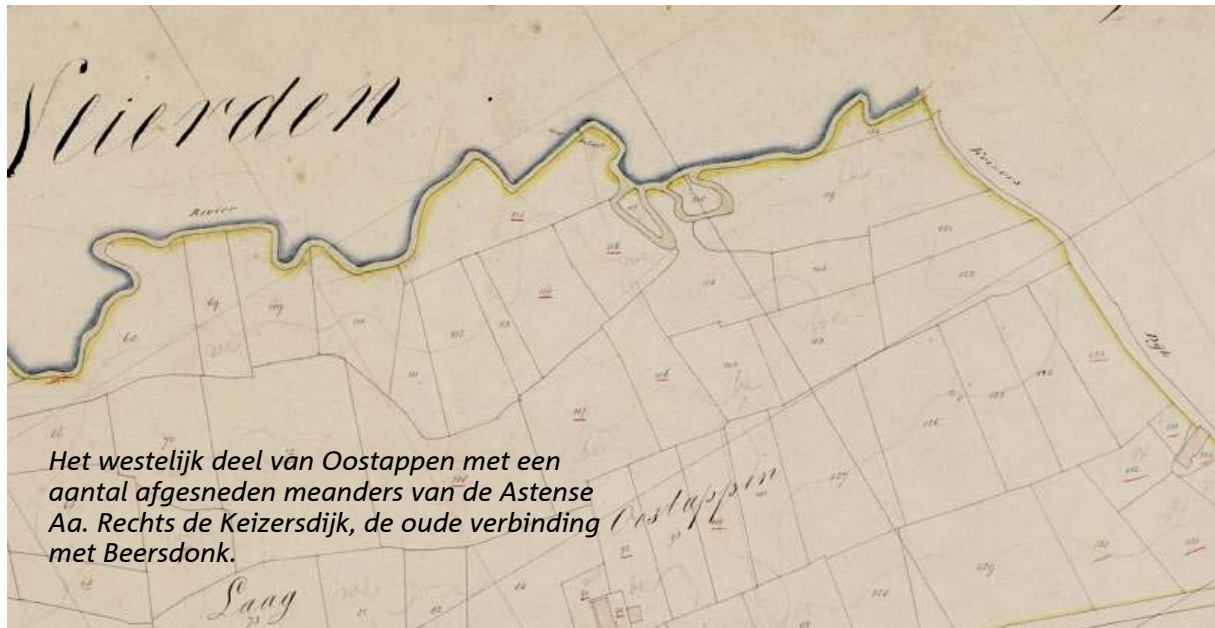
Rondom de Baarschot is eigenlijk nooit een grote gehuchtakker ontstaan zoals in de andere gehuchtkernen. De akkerpercelen waren meer huispercelen tegen de boerderij gelegen of aan de overzijde van de weg. De vermelding uit 1792 betreft een uitgestrekte akker die door bewoners van hoeve de Vorst 'baarschotse akker' werd genoemd omdat hij zich in de richting van het gehucht Baarschot uitstreckte en gelegen was tegen de Baarschotseheide.

4.4 Oostappen

De oude vermeldingen spreken allemaal over Aa-stappen: een beemd te aestappen 1433; een stuck beempts ter stede geheiten aestappen voer den wyel gelegen 1437; uyt eender hoeve tot aastappen 1602. Een 'stap' is een beekovergang in dit geval door de Astense Aa op de grens van de voorste Beersdonk en de gemeente Asten. De aanvankelijke naam Aastappen werd in het Brabants uitgesproken als Oostappen. Men kon ter plaatse de overstap maken via een doorwaadbare plaats in de Astense Aa. Bij dergelijke waterovergangen werden later vonders of schoren aangelegd, kleine houten bruggetjes.

De naam ging later over op het gehele Astense gebied ten zuiden van de beek en meer in het bijzonder op de bewoning die daar in de late middeleeuwen rondom de Raayakkers was ontstaan.

4.5 Beersdonk

De Beersdonk strekt zich uit vanaf het gehucht Hertsberg tot aan Brouwhuis. Vanaf de Hertsberg buigt men af naar de Voorste Beersdonk identiek aan de Kleine Beersdonk en van daaruit bereikt men de Achterste Beersdonk identiek aan de Grote Beersdonk. Hier lag in het verleden de oudste centrale hoeve, die in 1340 in de archieven opduikt.

Vanuit de centrale hoeve liep in zuidwestelijke richting de Beersdonksenakker die aan het einde overging in een brede strook heihorsten. Met name op dit heihorstencomplex zijn in de jaren '40 archeologisch interessante vondsten gedaan.

Rond 1632 blijkt de centrale hoeve opgesplitst te zijn in twee hoeven. Later zijn er in de directe omgeving nieuwere huizen bijgebouwd en ontstond er een gehucht van zo'n 6 tot 8 boerderijen, waarvan de meeste bestaande uit huis, schuur en erf.

4.6 Leensel

Een van de Vlierdense grenspunten werd in 1326 omschreven als "totten blockhuysse van Lentsel" alhoewel het hier een afschrift betreft uit 1468! Een andere oude vermelding is "tgoet te Leensel inder prochie van Doernen ende oic mede int gericht van Asten" [1443]. In het Vlierdense deel van de Leensel is slechts sprake van cultuurgrond zonder verdere bebouwing. Leensel is een beekdalnederzetting. De bewoning ligt pal tegen de beek, voor een belangrijk deel in het eigenlijke beekdal. Hieronder de situatie anno 1832.

4.7 Ommelse Bos

Ommelse Bos ligt op de zuidelijke flank van de Astense Aa tussen Oostappen en de Berken. De vroegste vermeldingen betreffen:

- 1393-1396: De hoeve Ten Bossche
- 1394 en 1433: Het goed ende hoeve geheten 't Ghenen Bosch
- 1436-1437: twee hoeven in Ghenen Bosch

De oude naam "Ten Bossche" en "Ghenen Bosch" is later overgegaan in Ommelse Bos. Het gehucht is ontstaan uit een enkele hoeve (een zogenaamde einzelhof) op de zuidelijke flank van de Astense Aa niet ver van de oude weg van Ommel naar Vlierden, die toen nog richting Oostappense Heide liep en verder via Bergelen en de watermolen daar. Aan het eind van de middeleeuwen was de hoeve Ten Bossche (bij het bos) of 't Ghene Bos (het gindse bos) al gesplitst in tweeën en in de eeuwen daarna splitsten de goederen zich nog verder op en groeide het geheel uit tot een gehucht.

In de 19de eeuw is de doorgaande weg van Ommel naar Vlierden vernieuwd. De weg werd door Ommels Bos gelegd en daarmee werd ook de overgang over de Astense Aa in oostelijke richting verplaatst. Dit is nagenoeg het tracé van de huidige weg, alhoewel de structuur door aanleg van de N279 en de nieuwe weg naar Vlierden behoorlijk is gewijzigd.

5 Typering van het landschap

Samenvattend van de informatie uit de hoofdstukken 2, 3 en 4 kan het landschap in en rondom het werkgebied van de Astense Aa grofweg onderverdeeld worden in drie landschapstypen;

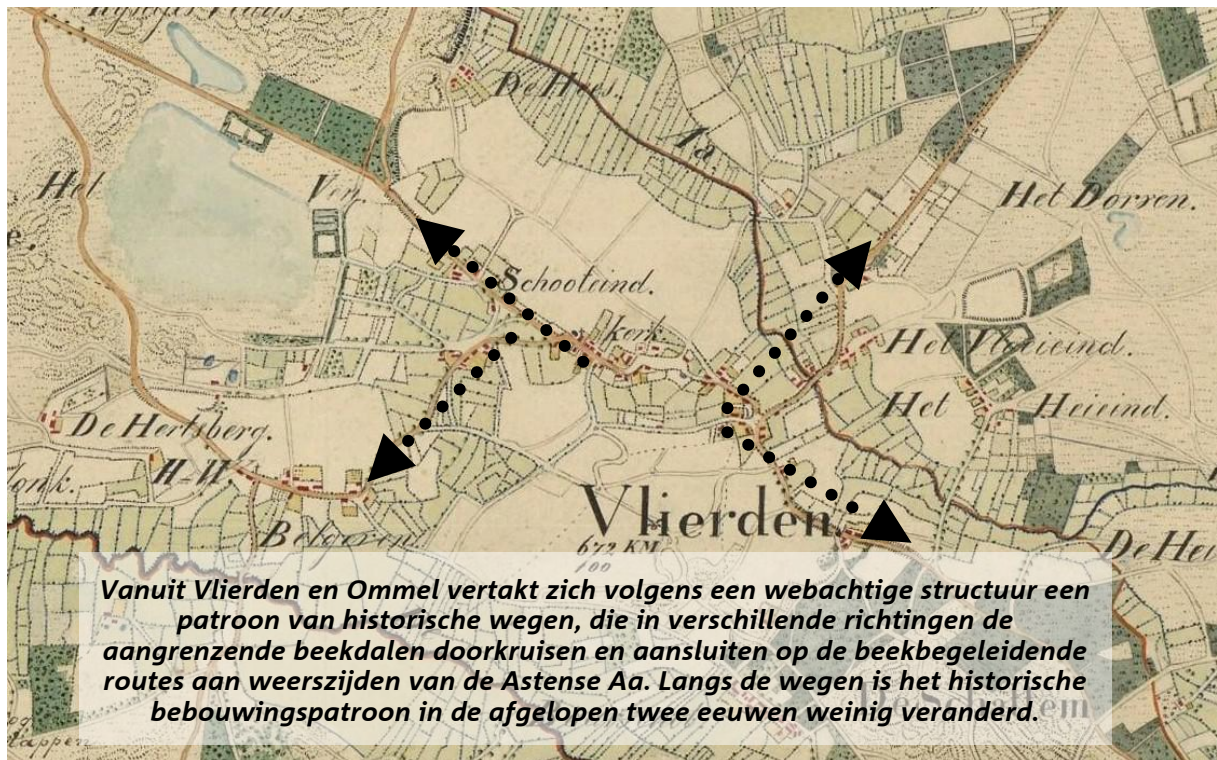
- Akkerdorpenlandschap
- Beekdallandschap
- Jonge (bos- en landbouw)ontginningen

Akkerdorpenlandschap

Het akkerdorpenlandschap bestaat globaal uit de oude dorpen en gehuchten en de daarbij horende oude, opgehoogde akkers. Dit type landschap is vóór 1800 in cultuur gebracht en ligt in het werkgebied voornamelijk op de flank van het beekdal.

Hoeven en gehuchten

Het cultuurlandschap van het stroomdal van de Astense Aa, tussen Liessel en Oostappen, heeft in grote lijnen zijn vorm en ruimtelijke structuur verkregen in de Volle Middeleeuwen. Het occupatiepatroon in het beekdal bestaat uit een reeks gehuchten (onder andere Voorste Beersdonk, Belgeren, en Baarschot), gelegen op de flank van het beekdal langs een oude beekbegeleidende route. De ontginning vond plaats vanuit de oudste bewoningskernen Vlierden en Ommel, die buiten het beekdal op de waterkeringen liggen. De meeste gehuchten zijn ontstaan uit de stichting van losstaande Middeleeuwse hoeven.

De gehuchten op de dalflank hebben hun kleinschalige karakter nog goed behouden. Deze plaatsen bestaan dan ook uit hoge archeologische, architectuurhistorische en historisch-stedebouwkundige waarden.

Tot het akkerdorpenlandschap moeten ook twee voormalige watermolens worden gerekend, hoewel ze aan de Astense Aa in het beekdal liggen. Het gaat om de watermolens van Belgeren en van Ruth, die beide uit de middeleeuwen dateren. Direct ten zuiden van Vlierden ligt een historische windmolen met molenbiotoop, die dateert van ca 1550.

Beekdallandschap

Het beekdal van de Astense Aa werd oorspronkelijk gebruikt als weide en hooiland. De verkavelingspatronen in het beekdallandschap zijn in de loop van de 19de en 20ste eeuw weinig tot matig veranderd. Dit geldt met name voor de dalbodem zelf. Na ruilverkavelingen in de jaren '60 en '70 is schaalvergroting opgetreden.

Voorden

In de beekloop van de Astense Aa bestonden verder enkele doorwaadbare plaatsen waar men kon oversteken: zogenaamde voorden, waarvan de oudste kunnen teruggaan tot in de prehistorie. Later werden deze waterovergangen ontwikkeld door het aanleggen van kleine houten bruggetjes. Bij de oversteekplaatsen ter hoogte van Belgeren en Ruth hebben bovendien oude watermolens gestaan.

Jonge (bos- en landbouw)ontginningen

Het beekdal van de Astense Aa is grofweg omgeven door enkele oude heidegebieden gelegen op dekzandruggen en lage landduinen: de Brouwhuissche heide, de Oostappense heide, de Baarschotse heide, Molenbergse Heide en de Grote Heide van Asten (nu Dennendijkse bossen). Zoals uit deze laatste naam al valt op te maken, heeft bos in deze gebieden voornamelijk de overhand gekregen. Met name eind 19e eeuw en begin 20e eeuw zijn er op grote schaal 'woeste gronden' bebost. In dezelfde tijd werden andere 'woeste gronden' ontgonnen ten bate van de landbouw, vooral in het oostelijk gedeelte (het Peelgebied). De inrichting van deze gebieden wordt gekenmerkt door het rationele en grootschalige karakter.

6 Astense Aa anno 2008

Het beekdal van de Astense Aa is nog steeds herkenbaar aanwezig. Het glooiende reliëf is goed zichtbaar en het beekdal ziet er over het algemeen vrij eenduidig uit, zonder grootschalige bebouwing. Hierdoor zijn de kleine gehuchten van weleer op de flanken van het beekdal nog steeds goed herkenbaar. Het wegenpatroon is in hoofdzaak ongewijzigd gebleven en de beekovergangen bevinden zich meestal nog steeds op dezelfde locaties als de oorspronkelijke voordden.

Het beekdal wordt echter ook doorsneden door beeldbepalende infrastructuur (A67 Eindhoven-Venlo en N279 's Hertogenbosch-Horn). Tevens is de beek zelf in de vorige eeuw gekanaliseerd. Het gedeelte bij het gebied De Berken is voor dit laatste behouden gebleven. Hier ligt een stuk natuur, bestaande uit een oud Eiken-Elzenbos, waarin de loop van de Astense Aa nog haar oorspronkelijke meanders kent.

De genoemde onderverdeling in drie landschapstypen is nog steeds herkenbaar, hoewel deze door moderne agrarische bedrijfsvoering en schaalvergroting enigszins naar elkaar toe zijn gegroeid. Het beekdal is vrij open en de haakse verkaveling op de beekloop is goed zichtbaar. Ook wordt het beekdal nog steeds vooral gebruikt als wei- en hooiland en vindt er akkerbouw plaats op de dalflanken en rond de oude kernen Ommel, Vlierden en Liessel (de oude akkercomplexen). De oude heidevelden zijn bebost (o.a. Beelsfundatie) en aan de oostzijde in het voormalige Peelgebied is sprake van een agrarisch jong ontginningslandschap met een grootschalig verkavelingspatroon.

Ten slotte is het beekdal tussen Vlierden en Liessel in historisch geografisch opzicht waardevol te noemen. Dit komt met name door de aanwezigheid van het oude wegenpatroon, de oude akkers en de historische groenstructuren (hakhout). Aan het einde van de negentiende eeuw werden de heide- en zandverstuivingen bij 'De Schattenberg' door de Beelsfundatie¹ gefixeerd met naaldhoutaanplant. In het genoemde bos bevinden zich plaatselijk nog heideresten.

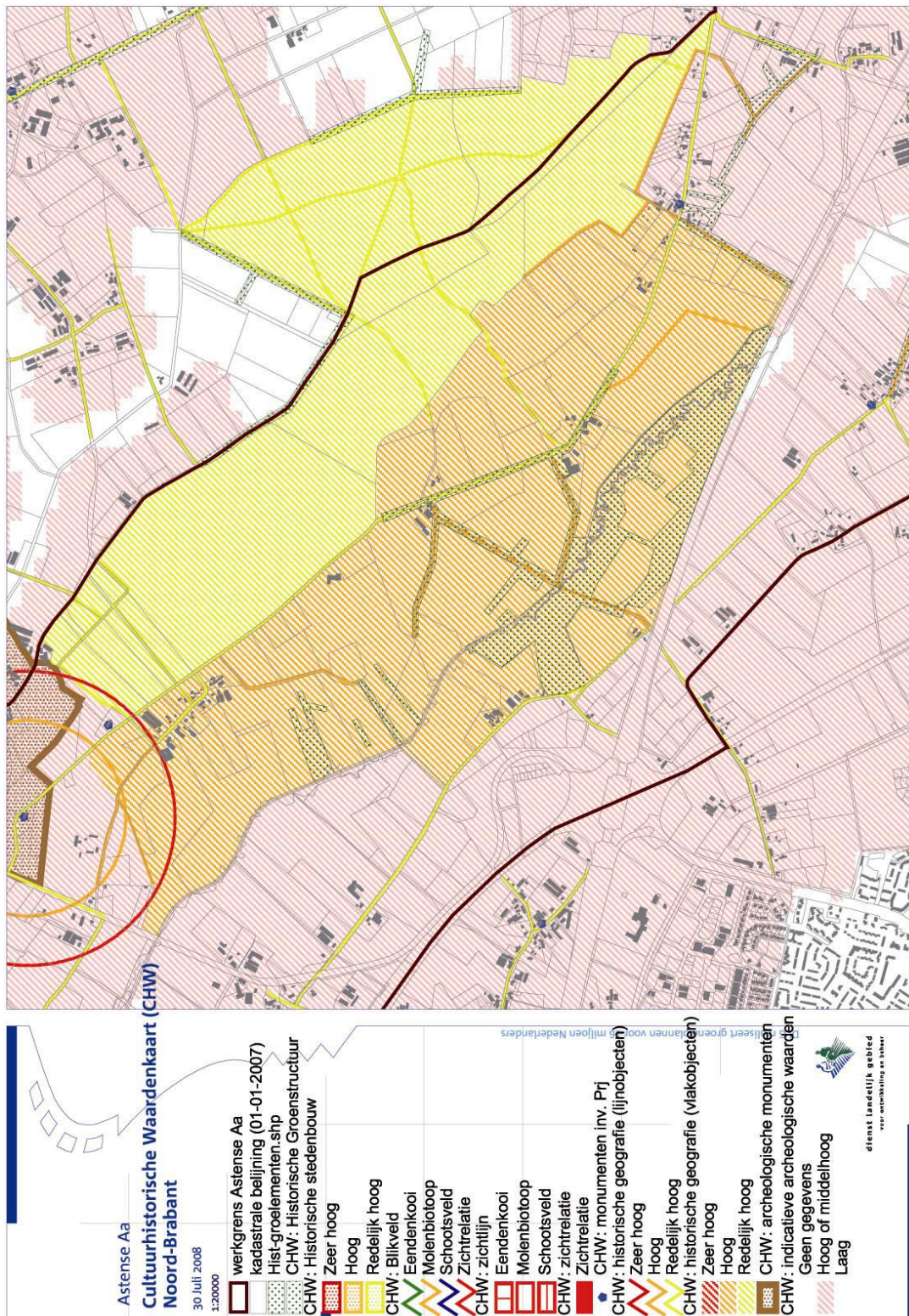
Landbouw

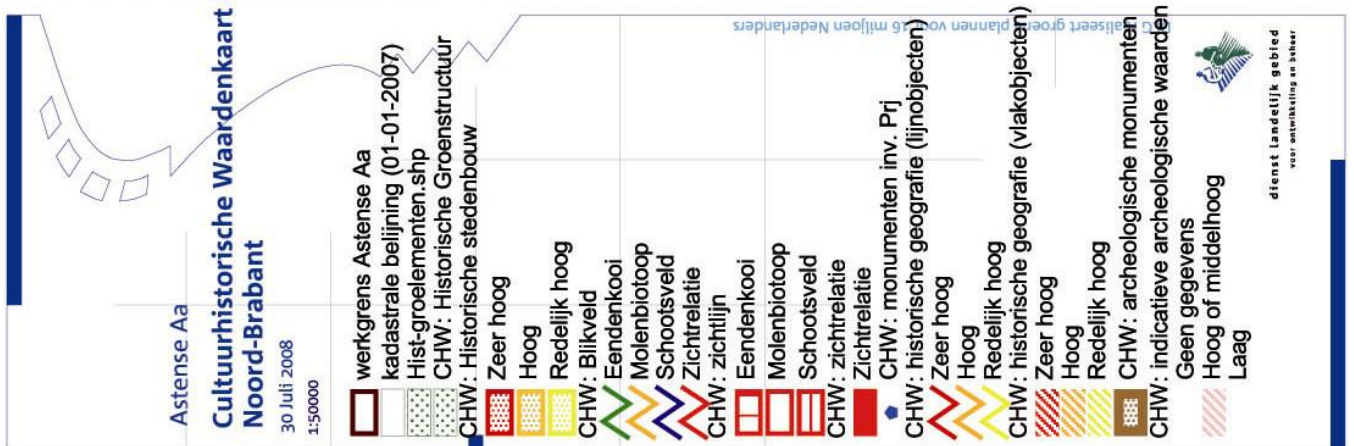
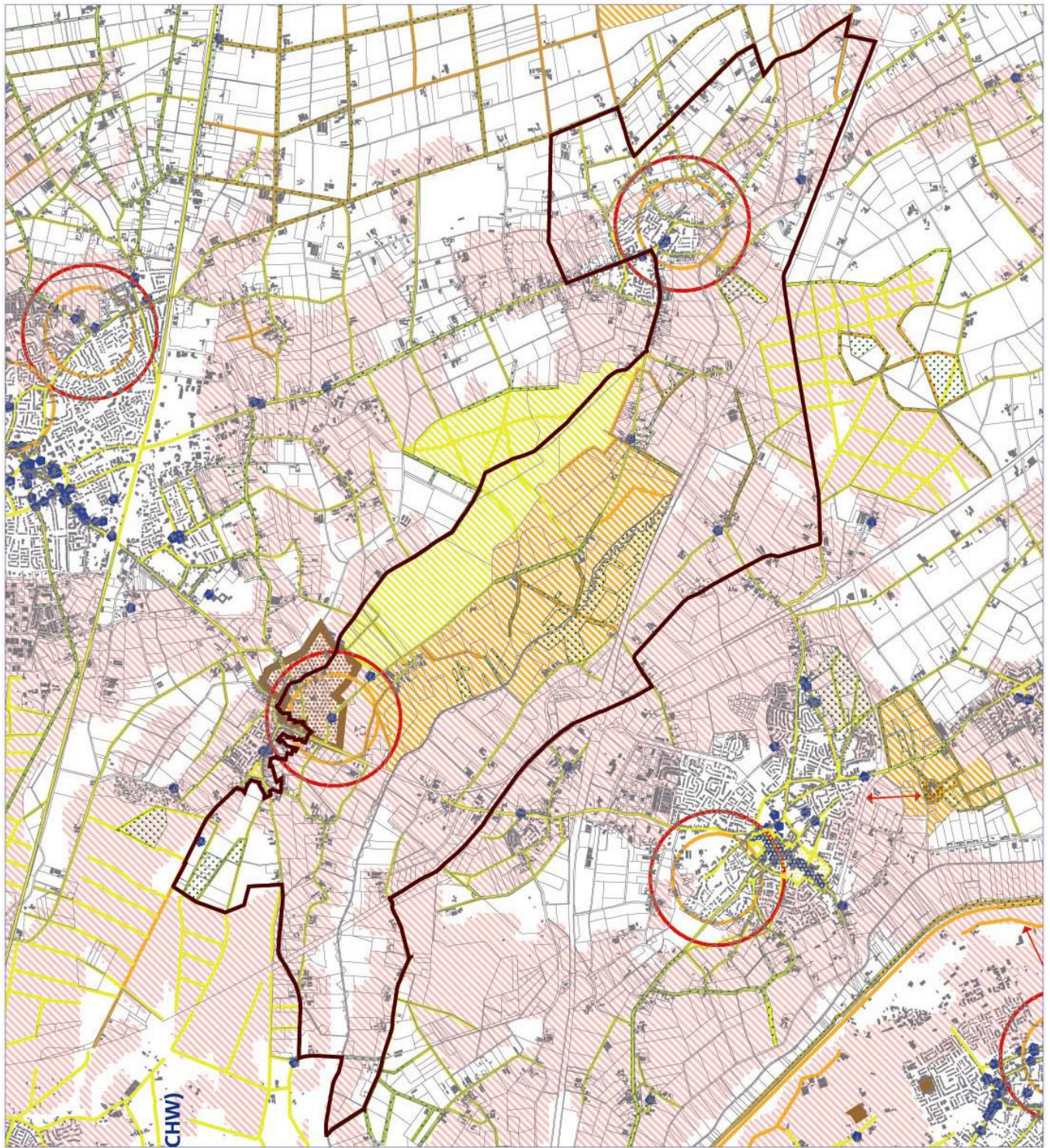
Binnen het werkgebied van de Astense Aa bestaat een totaal van 91 landbouwbedrijven. Hiervan zijn 12 akkerbouwbedrijven die zich (zoals eerder vermeld) met name concentreren rondom de kernen Vlierden en Liessel. Het betreft hier een kleinschalige verkaveling. De 20 melkveehouderijen drukken qua oppervlakte de grootste stempel in het gebied, met een percentage van 55% van de totale landbouwoppervlakte. Deze bedrijven zijn met name vertegenwoordigd in het centrale deel van het werkgebied in het beekdal. De verkaveling hiervan is over het algemeen grootschalig.

¹ *De Beelsfundatie is een fonds dat na de oorlog werd opgericht door de heer F. Keunen om mensen in de gemeente wat geld te geven voor eten en kleding. Hiervoor werden enkele boerderijen rondom De Berken gekocht en de opbrengst van de akkers kwam ten goede aan de minder bedeelden.*

7 Cultuurhistorische landschapselementen

Op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de Provincie Noord-Brabant staat in het dal van de Astense Aa en daaraan grenzend een aantal elementen aangegeven met hoge en middelhoge waarde. Het betreft waarden van provinciaal belang. De cultuurhistorische waarden in het gebied moeten ten opzichte van deze kaart worden aangevuld met die elementen die op lokaal niveau van belang zijn. Het gaat daarbij om historisch groen (laanbeplanting, houtwallen, hakhoutbosjes, rabatten, etc) maar ook om de oude akkers en de begrenzing ervan in de vorm van steilranden en hakhoutwallen. Ook de gebouwde omgeving naast monumenten en MIP panden is van belang.

8 Voorstel maatregelen

De voorstudie beschreven in de hoofdstukken 2 tot en met 7 is op 30 juni 2008 tijdens de gehouden workshop cultuurhistorie, vertaald naar een voorstel voor te nemen maatregelen om het cultuurlandschap van de Astense Aa op te waarderen. De belangrijkste bevindingen, die in de hierna volgende paragrafen worden uitgewerkt, zijn:

- 1. Herstellen van oude meanders**
Oude meanders die nog zichtbaar zijn in het landschap zoveel mogelijk in tact laten en betrekken bij het herstellen van de beek.
- 2. Oude routes van wegen en paden herstellen**
Terugbrengen van oude structuurbepalende wegen in de vorm van fiets- of wandelroutes.
- 3. Locaties oude watermolens markeren**
De locaties van de oude watermolens bij Ruth en Belgeren zichtbaar maken in het landschap.
- 4. Heggenlandschap herstellen en versterken.**
Het historisch beeld van het beekdal van de Astense Aa, met name de elzenheggen, gesitueerd dwars op de beek, zoveel mogelijk herstellen.
- 5. Akkers en akkerranden in stand houden.**
De historische karakteristiek van begroeide akkerranden herstellen of versterken, daar waar zich kansen voordoen. Aanvullen / herstellen van steilranden waar nodig en gebiedsbreed beschermen tegen erosie (vee dat de steilrand over gaat).
- 6. Beleidsaanpassing: oude bebouwing restaureren**
Herstellen van gevels van oude hoeven en andere oude gebouwen.
- 7. Aanplant inheemse erfbeplanting stimuleren**
Het opzetten en stimuleren van een erfbeplantingscampagne om het gebruik van inheems plantmateriaal te stimuleren en uitheemse begroeiing (coniferen) te verwijderen.
- 8. Verwijderen van storende elementen**
Het doen van een beleidsaanpassing om gebiedsvreemde elementen te kunnen verplaatsen.
- 9. Informatie over cultuurhistorische elementen**
Bestaande cultuurhistorische elementen, zoals kapel op Ruth en de oorlogsmonumenten meer onder de aandacht brengen. Tevens informatie geven over herstelde elementen.

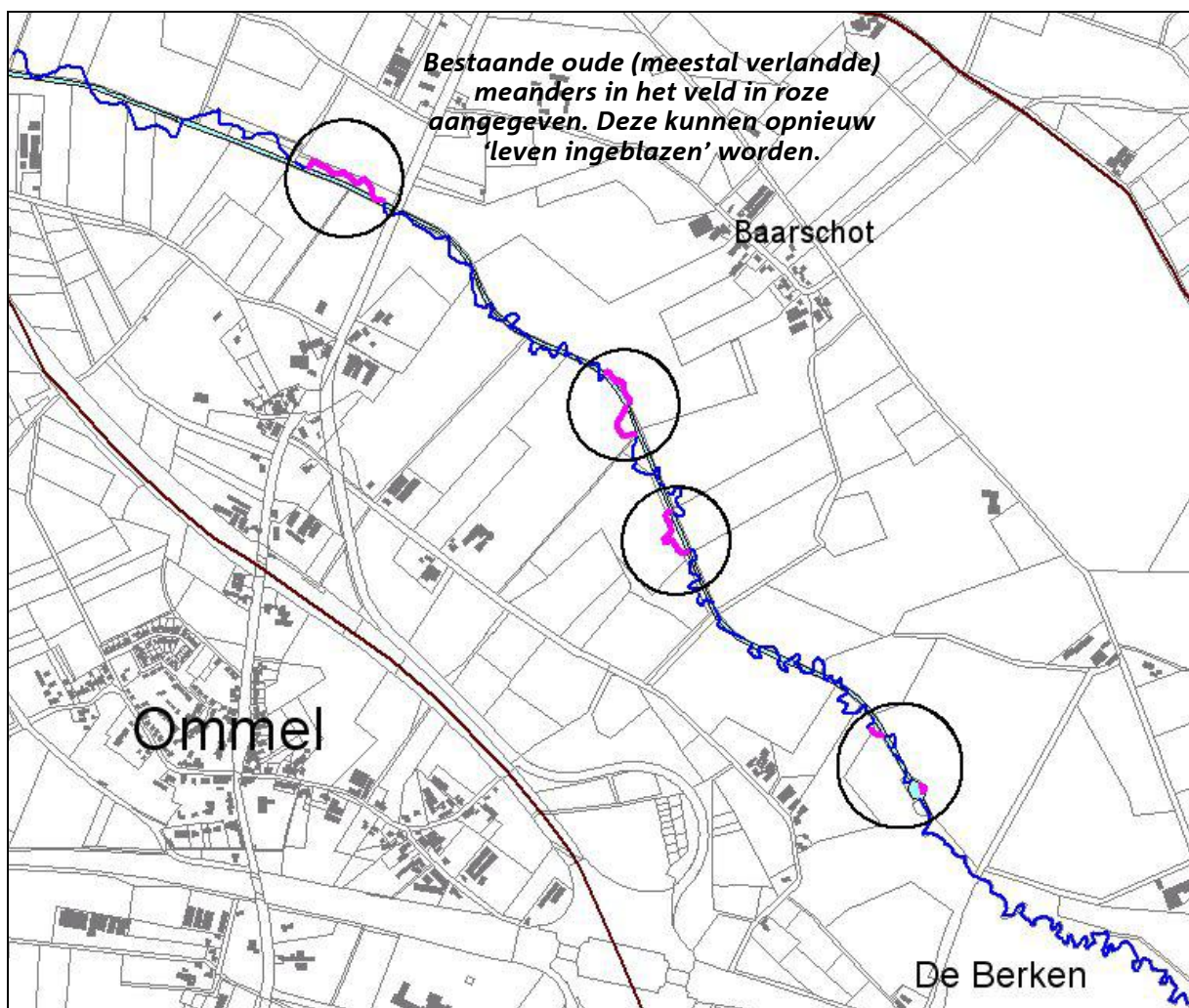
Inzet leden heemkundekringen gebruiken

Naast voorstellen die gericht zijn op de inrichting van het gebied, heeft de groep die tijdens de workshop bijeen kwam aanbevelen de leden van Heemkundekringen bij de communicatie van het project Astense Aa te betrekken. Zij kunnen het project verder uitdragen in de streek en te nemen of genomen maatregelen op het gebied van cultuurhistorie aan de streek uitleggen.

Bovendien beschikken de leden van de heemkundekringen over ruime kennis en ervaring op het gebied van cultuurhistorie, waardoor het aanbeveling verdient ze bij de verdere uitwerking en detaillering van de inrichtingsplannen van het project te betrekken.

8.1 Herstellen van oude meanders.

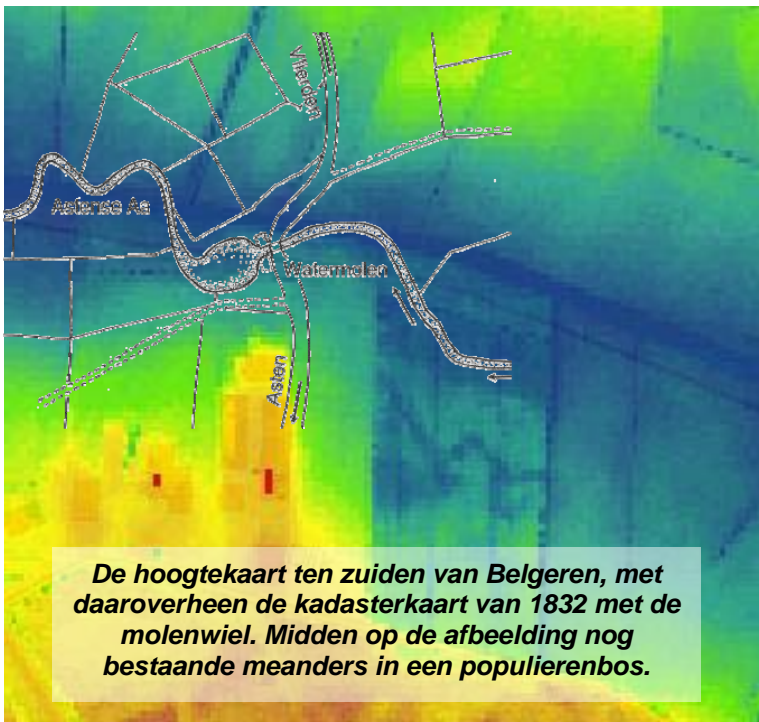
Bij de kanalisatie van de Astense Aa zijn de oude meanders grotendeels verdwenen. Ze werden meestal gedempt. Op plaatsen waar pal naast de Astense Aa bospercelen aanwezig waren werden deze in het algemeen gehandhaafd en de oude meanders in die bospercelen blijken niet te zijn gedempt en zijn nog steeds in het landschap aanwezig. Het zijn wel dode meanders geworden en daardoor soms verland. Bij beekherstel wordt de Astense Aa weer zo veel mogelijk voorzien van meanders. Daarbij is het gewenst en ook goed mogelijk om de nog aanwezige dode meanders weer aan te takken bij de beekloop. De nog bestaande meanders zijn daarvoor hieronder in kaart gebracht.

Een nog bestaande meander van de Astense Aa, ter hoogte van de zandvang na De Berken, met stilstaand water.

Op onderstaande situatie is een deel van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) zichtbaar (hoogtekaart) met daar overheen de kadastrale situatie van de watermolen van Belgeren. In een populierenbos ten zuiden van de Astense Aa blijken de oude meanders aanwezig en maken het daarmee ook mogelijk om de locatie van de voormalige watermolen van Belgeren te situeren.

De hoogtekaart ten zuiden van Belgeren, met daaroverheen de kadastrale kaart van 1832 met de molenwiel. Midden op de afbeelding nog bestaande meanders in een populierenbos.

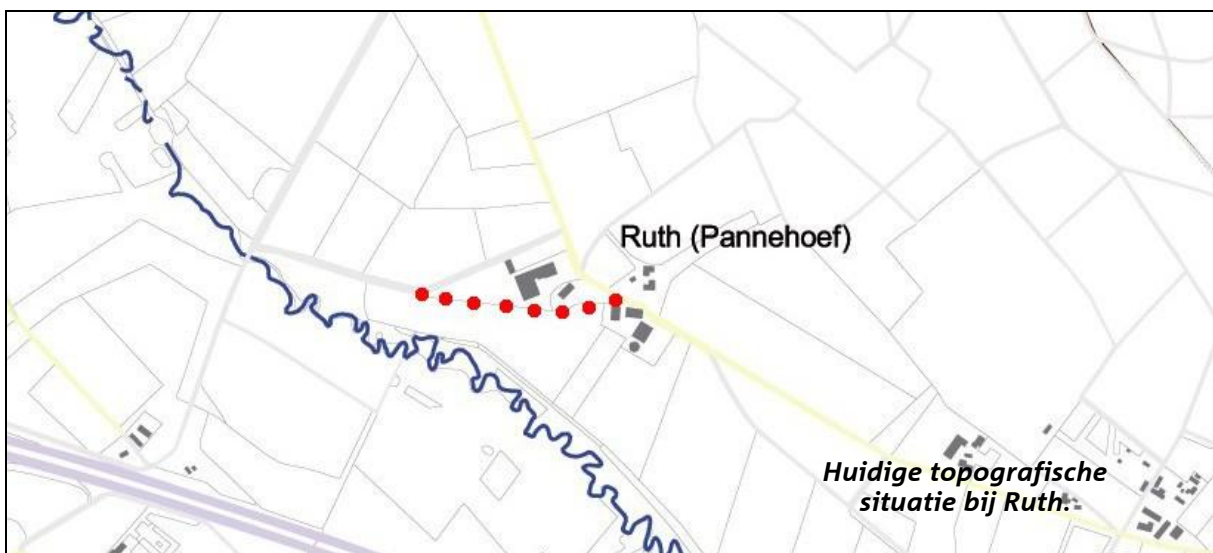
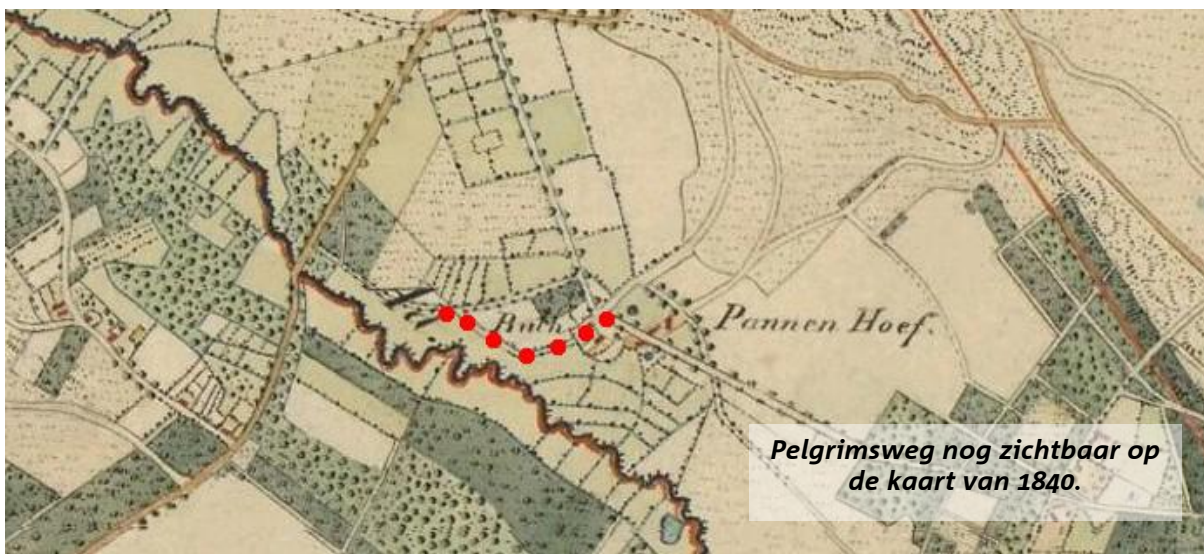
Ter hoogte van de Beelsfundatie markeert een oude meander de perceelsgrens

8.2 Oude routes van wegen en paden herstellen

Een aantal belangrijke structuurbepalende wegen zijn in de loop van de tijd verdwenen, maar verdienen het om te worden hersteld vanwege hun cultuurhistorische waarde. In verband met aan te leggen wandelroutes en/of fietsroutes is het zinvol om deze te situeren juist over de oude wegtracés die in aanmerking komen voor herstel. De volgende maatregelen worden voorgesteld:

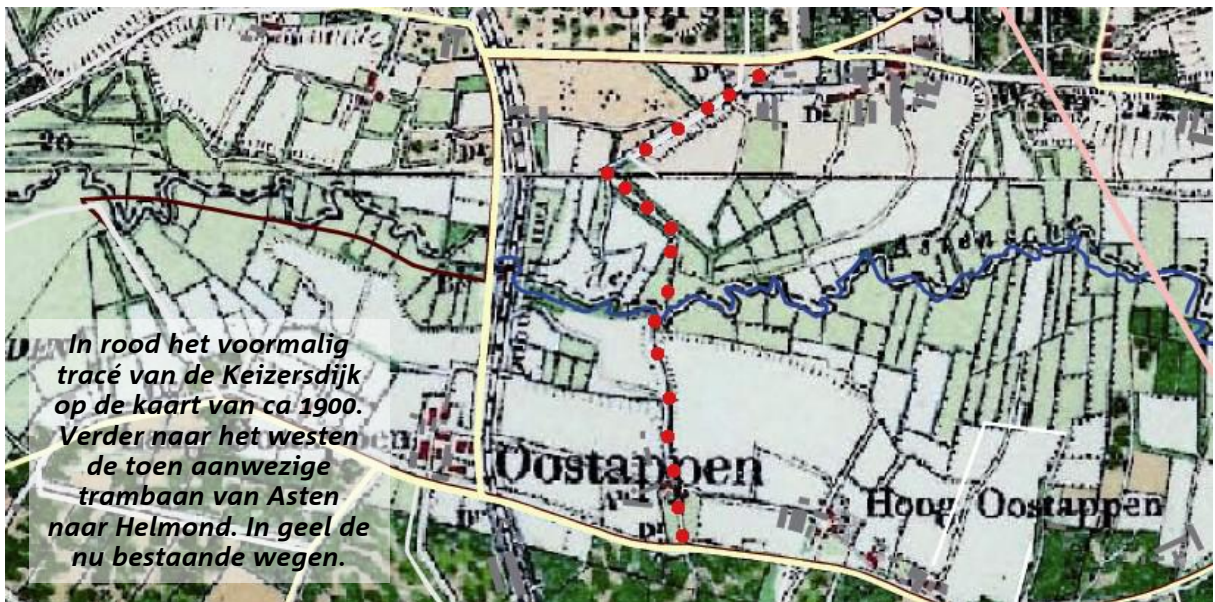
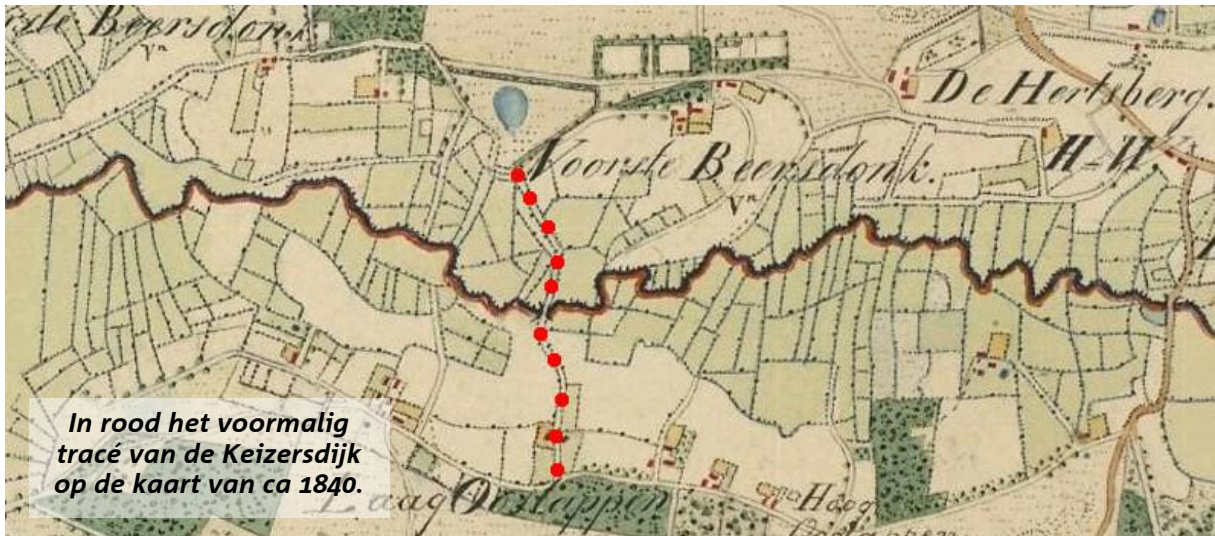
Herstel pelgrimsweg van Liessel naar Ommel bij Ruth.

Een gedeelte van de oude verbinding tussen Liessel en Ommel is verdwenen bij de ruilverkaveling. Voor het herstel van de oude structuur op Ruth is deze route van groot belang.

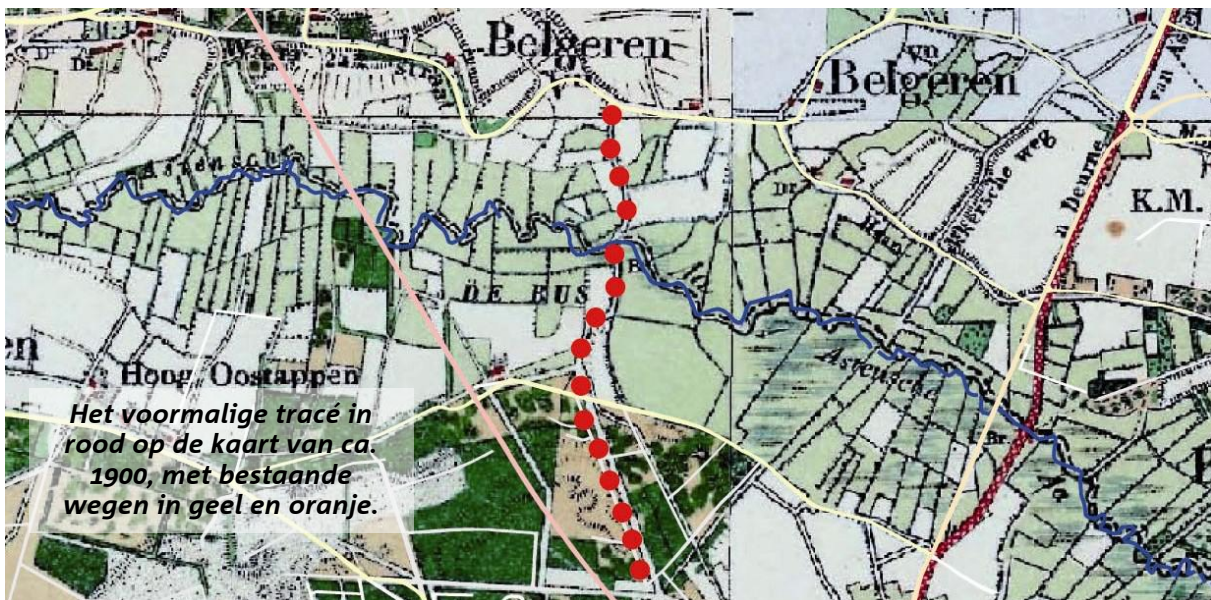
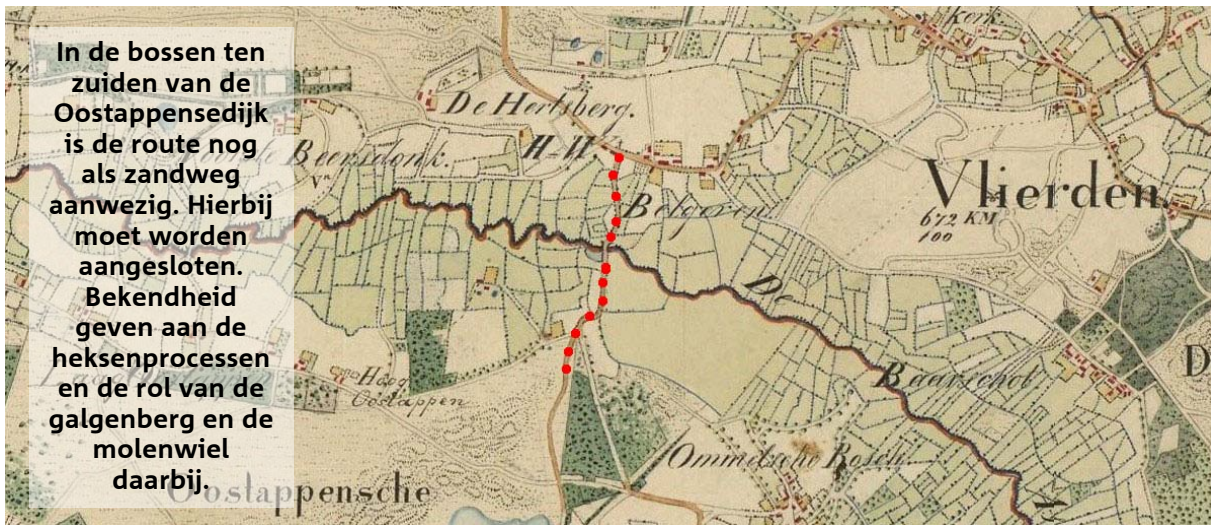
Herstel Keizersdijk bij Oostappen

De historische verbindingsweg over de Keizersdijk opnieuw aanleggen (herstellen), bijvoorbeeld in de vorm van een fiets- of wandelpad. De oude beekovergang (de Aa-stappen) hier herstellen door aanleg van een voorde en/of vonder.

Herstel oude verbinding Asten-Deurne via Belgeren

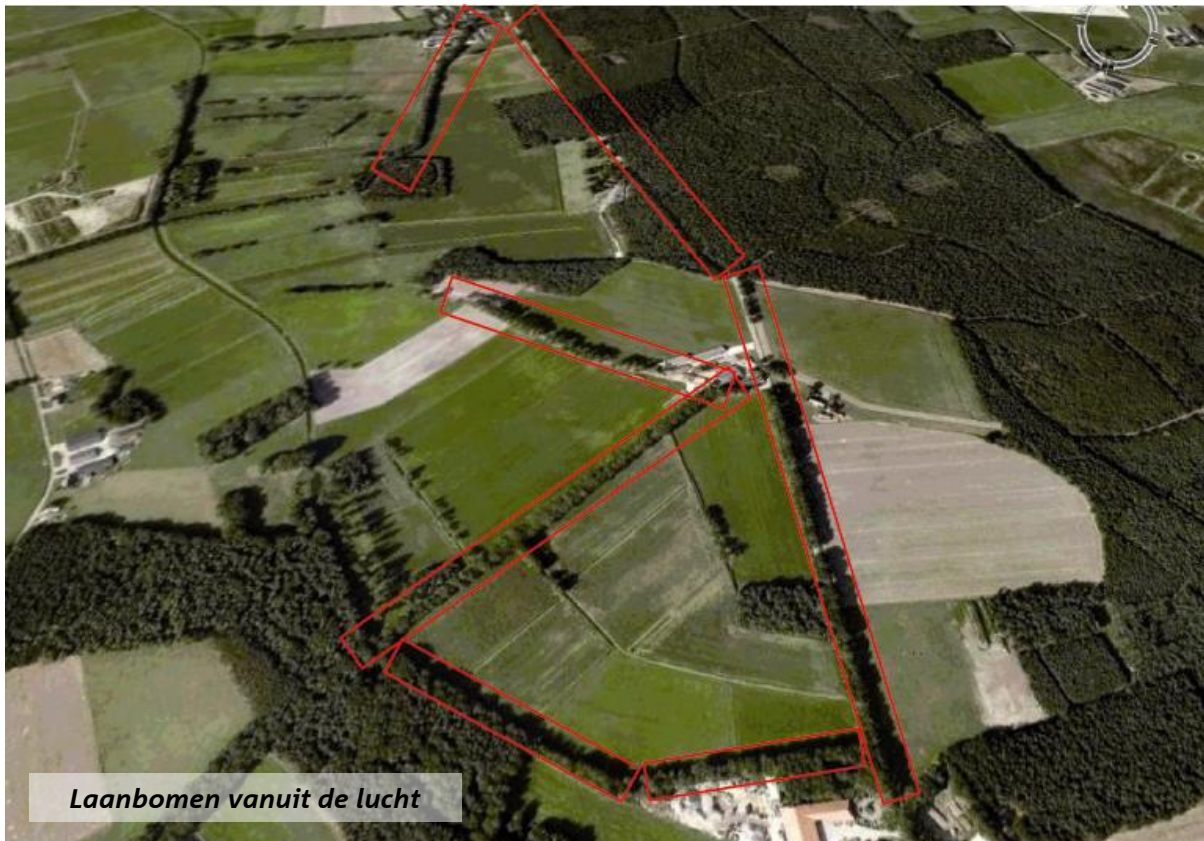
De historische verbindingsweg tussen Asten en Deurne via Belgeren opnieuw aanleggen (herstellen), bijvoorbeeld in de vorm van een fiets- of wandelpad. De oude beekovergang herstellen door een brug. Dit in combinatie met het aanleggen/herstellen van de oude molenwiel van de watermolen en het markeren van de watermolen zelf met een kunstwerk. Deze oude "heksenroute" tot aan de Galgenberg in Ommel doortrekken.

De lanen tussen Baarschot en Hazeldonk

Het gebied tussen Baarschot en Hazeldonk is op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de Provincie Noord-Brabant aangegeven als een waardevol cultuurhistorisch vlak. Eén van de redenen is de aanwezigheid van lanen, die grotendeels nog geen verharding hebben.

Maatregelen die genomen kunnen worden zijn de toegankelijkheid, bestemming en onderhoud van alle lanen en zandwegen in dit gebied rond Vorst, Ruth en Hazeldonk en in De Berken regelen. Tevens kan zo nodig de laanbeplanting aangevuld worden en zandwegen toegankelijk gemaakt worden. De oude route over de Vorstsedreef kan beter begaanbaar gemaakt worden door het verwijderen van de aanwezige belemmeringen zoals zandhopen en gerooide boomstronken. Het herstel van de pelgrimsweg op Ruth is feitelijk hiervan een onderdeel.

Laanbomen vanuit de lucht

8.3 Locaties oude watermolens markeren

De voormalige watermolens aan de Astense Aa verdienen het om op een of andere manier gemarkeerd te worden in het landschap. Dat kan op meerdere manieren, variërend tussen een informatiebord tot volledige herbouw. Het laatste zal vooralsnog niet haalbaar zijn.

Herstel van de molenwiel en andere waterwerken bij de watermolens inclusief bruggetjes lijkt wel haalbaar. Herstel van de molenwiel bij Belgeren is heel goed mogelijk in combinatie met het herstellen van de voormalige verbindingroute, die hiervoor al is voorgesteld. Herstel van de molenwiel past ook helemaal binnen het beekherstelprogramma.

Het markeren van de locatie van de watermolen is cultuurhistorisch van belang met dient tegelijkertijd een toeristisch-recreatief doel. Het “verhaal” van de watermolen en de molenwiel (die een rol speelde bij de bekende heksenprocessen, omdat daar de heksenproef werd uitgevoerd) is hierbij leidend. De combinatie met de zuidelijker gelegen galgenberg en de weg daarnaar toe is van belang.

8.4 Heggenlandschap herstellen en versterken

Het gebied tussen Baarschot en Hazeldonk is op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant aangegeven als een waardevol cultuurhistorisch vlak. Naast de aanwezigheid van lanen in dat gebied is de aanwezigheid van (restanten van) een heggenslandschap kenmerkend. Dit heggenslandschap in het dal van de Astense Aa binnen het aangegeven gebied verdient het om te worden opgeknapt.

Het gaat om historisch groen dat zijn oorsprong heeft als perceelsrandbegroeiing. Op de randen van de percelen, vaak aan weerszijden van een perceelsgrenssloot, werden voornamelijk elzenheggen geplant. Vanwege de vorm van de percelen liggen deze heggen voornamelijk loodrecht op de beek. Van de oude hakhoutheggen resteren nu bomenrijen op de voormalige perceelsgrenzen. Veel van deze bomenrijen zijn onderbroken, soms zijn alleen een aantal "losstaande" bomen overgebleven.

Oorspronkelijk worden de heggen op de perceelsranden elke 5 à 6 jaar teruggezet. Dat is de afgelopen decennia niet meer gebeurd, zodat nu opgaande bomen resteren. Herstel van de heggen betekent een grote opwaardering van het landschap. Het kan betekenen dat de opgaande bomen langs percelen (niet de laanbeplanting!) worden vervangen door hakhoutheggen, die regelmatig worden afgezet, zodat ze beperkt in hoogte worden. Het laag blijven van de begroeiing in plaats van de opgaande bomen nu betekent wellicht voor de agrarische bedrijfsvoering minder schaduwwerking en daardoor minder hinder en schade.

Overigens zijn soortgelijke maatregelen in de andere delen van het beekdal ook wenselijk. Bij de inrichting van de beek en de begeleidende Ecologische Verbindingszone (EVZ) worden bij voorkeur geen brede houtsingels parallel aan de beek ingericht, maar wordt versterking van het heggelandschap gerealiseerd door aanplant dwars op de beek.

Concrete maatregelen:

EVZ natuurontwikkeling laag houden

Natuurontwikkeling direct langs de beek niet in de vorm van opgaande begroeiing parallel aan de beek, maar juist loodrecht erop. De weilanden lopen zo veel mogelijk door tot op de beek.

Relicten heggenlandschap herstellen

Met name het gebied aan de noordelijke kant van de beekloop tussen Baarschot, de Vlierdenseweg en Hazeldonk en in De Berken is cultuurhistorisch waardevol en kent hiervoor de beste kansen. Relicten hiervan in de vorm van opgaande begroeiing of bomen, kunnen omgevormd worden naar elzenheggen, die smal blijven en laag van afmeting zijn (de bomen worden gekapt).

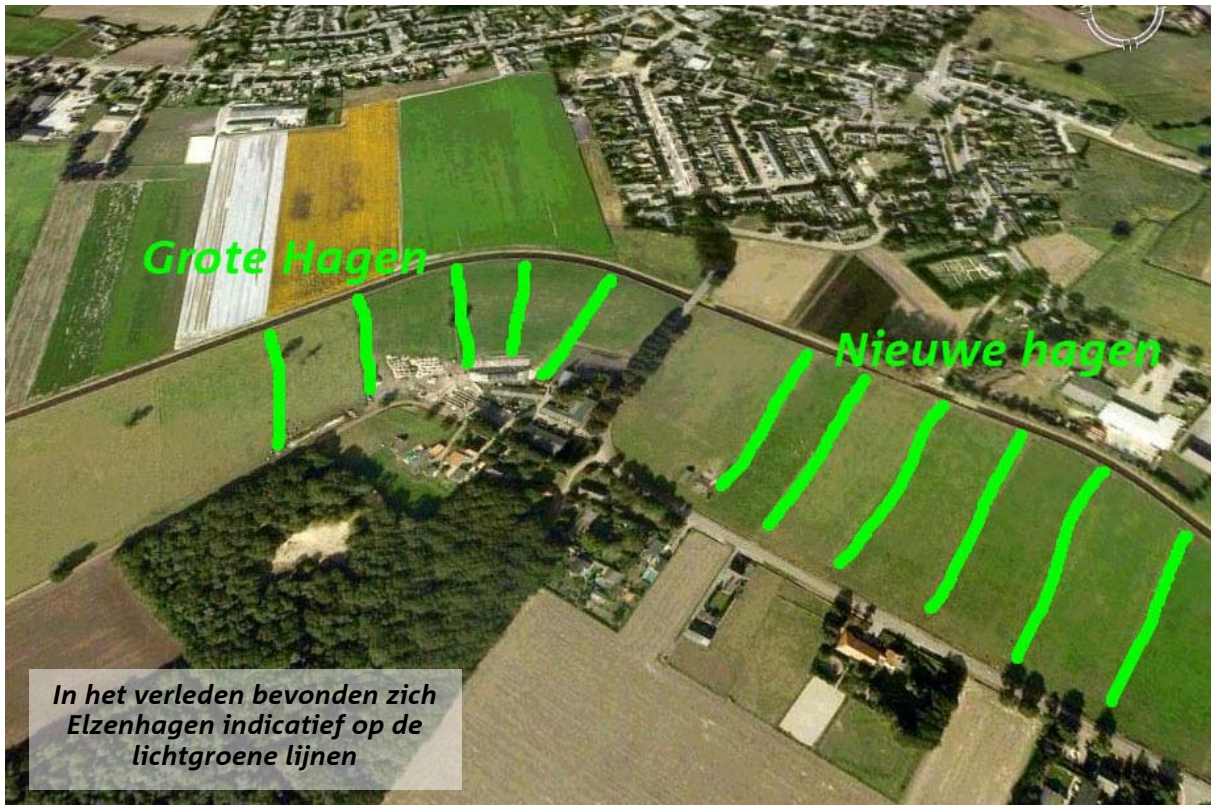

Zie voor de begrenzing van het gebied de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant. Het gebied is gemarkeerd als historisch geografisch vlak met hoge waarde. Reconstructie van de oude heggen is goed mogelijk aan de hand van de nog aanwezige restanten in de vorm van bomenrijen en perceelsslotten. Op luchtfoto's zijn de restanten van de heggen goed zichtbaar en op grond daarvan is reconstructie van de elzenheggen goed mogelijk.

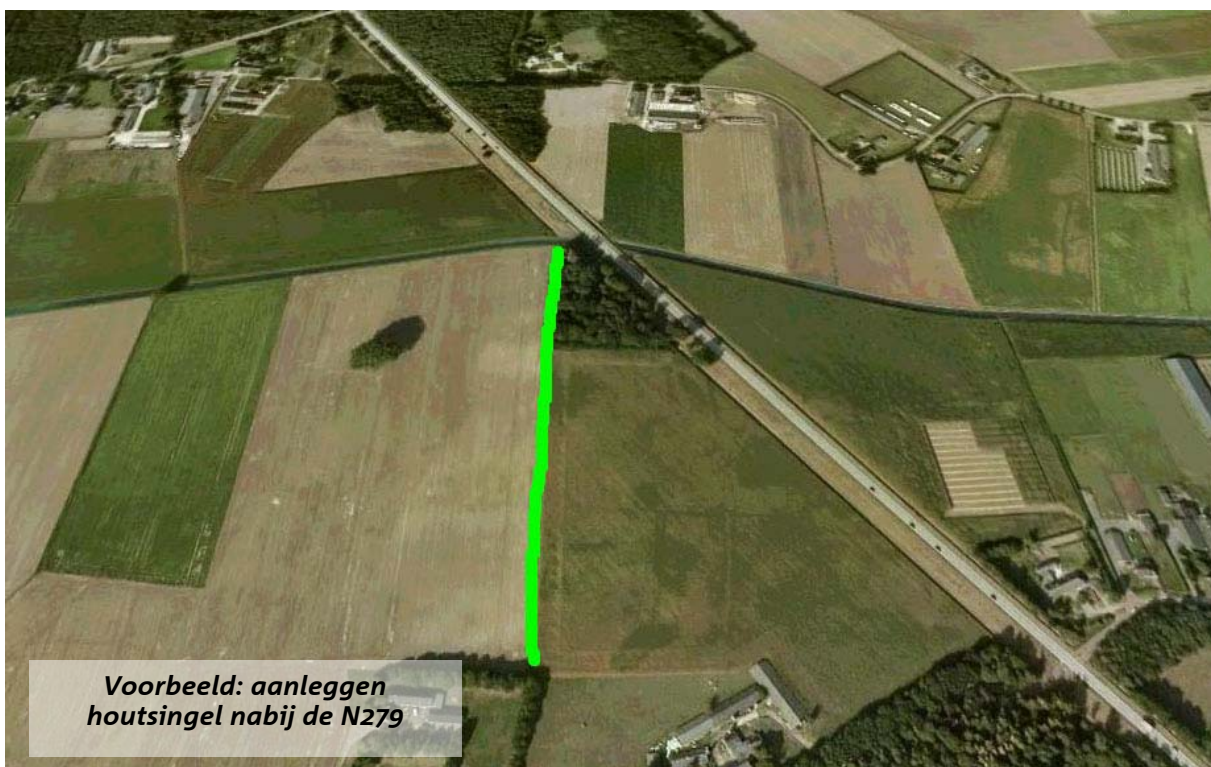
Herstel 'Grote Hagen' en 'Nieuwe Hagen' ('t Zand)

Rondom 't Zand waren gelegen de 'Grote Hagen' en de 'Nieuwe Hagen'. Ook hier gaat het om oorspronkelijk hegenlandschap. Deze bij voorkeur herstellen of opnieuw aanleggen. Hier ook weer elzenheggen loodrecht op de beekloop.

Herstel specifieke elementen

Enkele specifieke elementen zijn kansrijk voor herstel in het gebied van de uitvloeiende loop. (Dit moet deels nog nader worden gespecificeerd.)

8.5 Akkers en akkerranden in stand houden

Oude akkers zijn kenmerkend voor het cultuurlandschap. De grootte van akkers varieert van grote akkercomplexen tot kleinere huisakkers. Akkers zijn nooit begroeid en kennen geen zichtbare perceelsgrenzen. De akker zelf is wel begrensd, meestal door hakhoutwallen. Soms zijn (begroeide) steilranden aanwezig als begrenzing die de ophoging van de akkers zichtbaar maken.

Voorgesteld wordt om de historische karakteristiek van begroeide akkerranden te herstellen of te versterken, daar waar zich kansen voordoen. Aanvullen/herstellen van steilranden waar dat nodig is en gebiedsbreed beschermen van steilranden tegen erosie (vee dat de steilrand betreedt).

8.6 Beleidsverandering: oude bebouwing restaureren

Het cultuurlandschap wordt voor een belangrijk deel ook bepaald door bebouwing. Met name de traditionele boerderijen versterken het landschap. Sommigen zijn in goede toestand bewaard, anderen zijn intensief verbouwd. Een verbetering van de bebouwing is realiseerbaar door een gericht beleid om boerderijen zo veel mogelijk in de oorspronkelijke staat terug te brengen. Dat geldt ook voor oude boerderijen die inmiddels “gedegradeerd” zijn tot stal.

Op Ruth staat een mooi voorbeeld van een waarschijnlijk 17de eeuwse boerderij, nu gebruikt als stal. Niet alleen de monumenten en MIP panden zijn van belang, maar ook andere traditionele bebouwing.

Andere voorbeelden van aandacht voor cultuurhistorische bebouwing betreft het opknappen van het oude tramstation langs de voormalige trambaan.

8.7 Inheemse erfbeplanting stimuleren

Behalve natuurlijke begroeiing langs wegen, waterlopen en percelen wordt veel beplanting aangebracht in particuliere tuinen en bij bedrijven. We spreken dan van erfbeplanting. Aandacht hiervoor is van belang, niet alleen met betrekking tot de plaats van de beplanting, maar zeer zeker als het gaat om het soort beplanting. Inheemse begroeiing heeft sterk de voorkeur. Uitheemse begroeiing als erfafbakening kan soms storend zijn. Op Belgeren is vooruitgang te boeken.

Coniferen heggen op Belgeren vervangen door traditionele, inheemse erfbeplanting

8.8 Verwijderen van storende elementen

Het gebied van de Astense Aa kent veel cultuurhistorisch waardevolle elementen. Het gebied tussen Baarschot en Hazeldonk is op de Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant als waardevol gekarteerd. Er zijn echter ook storende elementen aanwezig. Op één plaats wordt het landschap ernstig verstoord. Het gaat dan met name om de uitgebreide opslag rond het sloopbedrijf op Ruth. Deze opslag vormt een ernstige verstoring, die middels aanbrengen van camouflerende beplanting nauwelijks verbeterd kan worden. Het verwijderen van de opslag naar een daarvoor geschikt terrein verdient verreweg de voorkeur. Daarvoor is gericht beleid noodzakelijk.

Opslag zorgt voor een verstoord beeld, verplaatsing is gewenst

8.9 Informatie over cultuurhistorische elementen

Bestaande cultuurhistorische elementen, zoals de kapel op Ruth, de oorlogsmonumenten, oude akkers, de voormalige trambaan, bijzondere bebouwing verdienen het om meer aandacht te krijgen van bewoners, passanten en recreanten. Hetzelfde geldt voor cultuurhistorische elementen die hersteld worden.

Het verzorgen van informatie hierover kan op veel manieren. Brochures en folders, informatieborden, educatieve routes en routebeschrijvingen, etc. Het draagt bij aan de bewustwording, de leefbaarheid en de recreatiemogelijkheden.

Beschrijving van de cultuurhistorische elementen is daarvoor belangrijk. Vervolgens ervoor zorgen dat ze worden opgenomen in wandel- en fietsroutenetwerk en dat de beschrijvingen in folders worden opgenomen.

Aan sommige dingen hoef je niets te doen....

BIJLAGEN

Bijlage I	Historische kaart ca. 1840
Bijlage II	Historische kaart ca. 1900
Bijlage III	Toponiemenkaart Ommel, gemeente Asten

BIJLAGE II HISTORISCHE KAART ca. 1900

